

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти

«Допущено до захисту»

В.о. завідувача кафедри

_____ Павлик О. А.
(підпис) (прізвище, ініціали)

« ____ » _____ 2022 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2022 р.

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ 3 КЛАСУ
НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
ЗАСОБОМ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ

Кваліфікаційна робота
студентки групи ПНАм-17
ступеня вищої освіти магістр
спеціальності 013 Початкова освіта
Щербатюк Ірини Сергіївни

Керівник:

кандидат філологічних наук, доцент
Онищенко І. В.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів ____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Щербатюк Ірина Сергіївна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЗАСОБОМ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ	10
1.1. Сутність, зміст та структура інтелектуальної культури молодшого школяра	10
1.2. Особливості формування інтелектуальної культури в молодшому шкільному віці.....	18
1.3. Інтелект-карти як засіб формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі	21
1.4. Педагогічні умови формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт.....	28
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ 3 КЛАСУ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЗАСОБОМ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ	34
2.1. Стан досліджуваної проблеми у практиці шкільного навчання.....	34
2.2. Виявлення рівня сформованості інтелектуальної культури молодших школярів	42
2.3. Експериментальна методика формування інтелектуальної культури учнів 3 класу на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт	53
2.4. Результати дослідно-експериментальної роботи.....	62
Висновки до розділу 2.....	64

	4
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	69
ДОДАТКИ	78
Додаток А.....	78
Додаток Б.....	82
Додаток В.....	83
Додаток Г.....	84
Додаток Д.....	85
Додаток Е.....	86
Додаток Ж.....	87
Додаток З.....	88
Додаток И.....	89
Додаток К.....	90
Додаток Л.....	91
Додаток М.....	92

ВСТУП

Актуальність дослідження. У контексті вимог НУШ одним із головних завдань є формування компетентної, творчої, всебічно і гармонійно розвиненої особистості, здатної самостійно, нестандартно мислити, знаходити нетрадиційні шляхи вирішення будь-яких проблем, швидко орієнтуватися в нових ситуаціях. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти [15] та Концепції «Нова українська школа» [29] спільними для всіх ключових компетентностей є вміння критично, системно та творчо мислити, логічно обґрунтовувати свою позицію, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми.

У державних документах наголошується увага на необхідності оволодіння молодшими школярами інтелектуальною культурою, яка є основою сприйняття, розуміння та осягнення особистістю навколишнього світу. Отже, в умовах НУШ проблема формування інтелектуальної культури молодших школярів є актуальною і важливою. Розвиток інтелектуальної культури відіграє важливу роль у становленні особистості молодшого школяра, адже без неї не можлива ефективна учбова діяльність та розвиток здатності і потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що у наукових розвідках П. Блонського, А. Брушлинського, В. Давидова, Д. Ельконіна, А. Зака, Л. Занкова, В. Калошина, Г. Лаврешіної, О. Митника, В. Моляко, Р. Немова, Р. Родніної, А. Рошки, С. Рубінштетйна та ін. розкрито особливості активізації інтелектуальної діяльності учнів. Л. Виготський, П. Гальперін, Г. Костюк, О. Леонт'єв, Ж. Піаже, С. Рубінштейн та інші досліджували процес розвитку мислення, його індивідуальні особливості, структуру та типологію, системи розумових дій, які утворюють основу інтелектуальної культури.

Значний внесок у розкриття сутності, структури та особливостей формування інтелектуальної культури у дітей молодшого шкільного віку

зробили А. Барташников, Л. Божович, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, А. Зак, О. Кульчицька, М. Мартиросян, О. Митник, В. Моляко, О. Савченко та ін. У своїх дослідженнях вчені стверджують, що культура мислення – це необхідна передумова формування активності, креативності, компетентності учня початкових класів.

На сьогоднішній день існує достатня кількість засобів формування інтелектуальної культури молодших школярів. На нашу думку, одним із ефективних є метод структурування інформації за допомогою інтелект-карт (mind maps). Метод інтелект-карт було вперше представлено в 1974 році, коли була опублікована книга Т. Бьюзена «Працюй головою». Розробкою проблеми створення інтелект-карт займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, зокрема О. Аксьонова, Т. Б'юзен, І. Гавриш, А. Гордєєва, С. Доценко, Р. Кариліна, Я. Катюк, В. Копил, Х. Мюллер, А. Рязанцев, Р. Сайп, Б. Санто, Д. Сиббет, Б. Твісс, Н. Терещенко, Р. Фостер, В. Хартман та ін.

Особливості використання інтелект-карт на уроках в початковій школі є предметом дослідження таких вчених, як І. Большакова, І. Гавриш, О. Григорович, С. Доценко, Н. Копняк, Т. Крупська, Р. Медведєв, І. Шахіна та ін. Учені підкреслюють, що технологія інтелект-карт є ефективним засобом формування інтелектуальної культури здобувачів початкової освіти під час навчання, розв'язання проблем та прийняття рішень.

Отже, аналіз наукових джерел переконує, що проблема формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт залишається малодослідженою як у теоретичному, так і в практичному аспектах, що переконує нас в її актуальності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему роботи з формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт.

Завдання дослідження. Відповідно до мети дослідження було поставлено такі завдання:

- 1) проаналізувати стан досліджуваної проблеми в науковій літературі, масовому педагогічному досвіді;
- 2) конкретизувати сутність, зміст, структуру та особливості формування інтелектуальної культури в учнів початкової школи;
- 3) розкрити специфіку інтелект-карт як засобу формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі;
- 4) обґрунтувати педагогічні умови формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт;
- 5) розробити дослідно-експериментальну програму формування інтелектуальної культури учнів 3 класу на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт.

Об'єкт дослідження – процес формування інтелектуальної культури молодших школярів.

Предмет дослідження – система роботи з формування інтелектуальної культури учнів 3 класу на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт.

Гіпотеза дослідження: формування інтелектуальної культури учнів 3 класу на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт буде ефективним за таких умов:

- 1) урахування вікових та індивідуальних особливостей молодшого шкільного віку;
- 2) стимулювання інтелектуальної активності, формування потреби в нестандартних способах інтелектуальної діяльності;
- 3) органічне включення інтелект-карт у структуру уроків мовно-літературної освітньої галузі;

4) поетапне, системне та цілеспрямоване використання інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань дослідження нами було використано такі методи:

– теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення, абстрагування);

– емпіричні (вивчення шкільної документації, узагальнення педагогічного досвіду, спостереження, бесіда, анкетування, тестування, педагогічний експеримент);

– методи математичної статистики.

Експериментальна база. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Комунального закладу освіти «Спеціалізована школа № 55 інформаційно-технологічного профілю» Дніпровської міської ради. В експерименті взяли участь учні 3-Б і 3-В класів у кількості 52 особи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні та впровадженні в освітній процес початкової школи основних положень системи формування інтелектуальної культури молодших школярів засобом інтелект-карт. Результати дослідження та висновки можуть бути використані студентами-практикантами та вчителями початкових класів для більш успішного оволодіння учнями навичками інтелектуальної діяльності, а також у майбутній професійній діяльності автора, при написанні наукових та методичних публікацій.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження було апробовано на таких конференціях:

1) I Міжнародна науково-практична конференція «Scientific research in the modern world» (Торонто, Канада, 9-11 листопада 2022 р.);

2) IX Всеукраїнська науково-практична студентська інтернет-конференція «Науковий простір студента: пошуки і знахідки» (Київ, 28 квітня 2022 р.);

3) I Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Освіта XXI століття: аксіологічний вимір» (Нікополь, 02 грудня 2022 р.).

Досліджувану тему розкрито в таких публікаціях:

1. Щербатюк І. Інтелект-карти як засіб формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі. *Науковий простір студента: пошуки і знахідки*: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної студентської інтернет-конференції (28 березня 2022 р.): збірник тез. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. С. 434–439. URL :

<https://drive.google.com/drive/folders/12e5a9ZxE4HoSPp4O5Cftly2MJZOF5j-U>

2. Щербатюк І. С., Онищенко І. В. Особливості формування інтелектуальної культури учнів початкової школи на уроках української мови засобом інтелект-карт. *Scientific research in the modern world: Proceedings of the 1st International scientific and practical conference*. Toronto, Canada, 2022. С. 523–530. URL :

<https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/11/SCIENTIFIC-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-9-11.11.22.pdf>

3. Щербатюк І. С. Педагогічні умови формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт. *Освіта XXI століття: аксіологічний вимір*: збірник матеріалів I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції КЗ «НФПК» ДОР». Нікополь, 2022.

4. Щербатюк І. С., Онищенко І. В. Формування інтелектуальної культури учнів 3 класу на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт: навч.-метод. посіб. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 92 с.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, супроводжуваних висновками, загальних висновків, списку використаної літератури (81 позиція), 12 додатків. Повний обсяг роботи – 92 сторінки, з яких 68 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МОВНО- ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЗАСОБОМ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ

1.1. Сутність, зміст та структура інтелектуальної культури молодшого школяра

Сьогодні українська система освіти з кожним днем стає більш модернізованою та сучасною. Цьому сприяє велика кількість реформ у різних сферах діяльності. Але останньою і ключовою є реформа Міністерства освіти і науки України – Нова українська школа (НУШ). У Новій українській школі учні отримують цілий комплекс знань, умінь і навичок, які в подальшому допоможуть у соціалізації в новому колективі, у правильному осмисленому виборі майбутньої професії.

Випускник НУШ має володіти одинадцятьма ключовими компетентностями, які дають можливість бути йому конкурентно спроможним і затребуваним у новому інформаційному суспільстві. Формування компетентностей дозволить усунути суперечності між отриманими теоретичними знаннями та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач таких як: розрізнення об'єктів, їх ознак та властивостей; аналіз і пояснення причини і наслідків подій, вчинків, явищ; створення текстів, виробів, проектів; висловлення ставлення до подій, вчинків своїх та інших; участь в колективних справах; у розв'язанні навчальних завдань; оцінка вчинків та різних моделей поведінки.

Сьогодні вимагає від вчителів початкових класів формувати в молодших школярів інтелектуальну культуру, яка є необхідною для становлення компетентного, мобільного, активного, творчого випускника НУШ. У державних документах наголошується увага на необхідності оволодіння молодшими школярами інтелектуальною культурою, яка є

основою сприйняття, розуміння та осягнення особистістю навколишнього світу. Отже, в умовах НУШ проблема формування інтелектуальної культури молодших школярів є актуальною і важливою. Розвиток інтелектуальної культури відіграє велику роль у становленні особистості молодшого школяра, адже без неї не можлива ефективна учбова діяльність та розвиток здатності і потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти.

Вивчення проблеми формування інтелектуальної культури молодших школярів вимагає з'ясування сутності її базових понять. У контексті нашого дослідження такими категоріями є: **«інтелект»**, **«культура»**, **«інтелектуальна культура»**. Розглянемо детальніше їхній зміст. Розглядаючи вказані поняття, ми побачили, що немає єдиного їх трактування.

Р. Нісбетт у своїй книзі «Що таке інтелект та як його розвивати. Роль освіти та традицій» поняття «інтелект» визначає як універсальні розумові якості, закладені в людині ще до народження..., вони визначаються виключно спадковістю, а не освітою чи досвідом... які б зусилля ви не докладалися, їх неможливо змінити. Також Р. Нісбетт погоджується із визначенням поняття Л. Готтфредсон, яка розглядає інтелект як розумові здібності у найширшому сенсі; серед іншого він має на увазі здатність міркувати, будувати плани, вирішувати проблеми, мислити абстрактно, розуміти складні ідеї, швидко навчатися та вчитися на власному досвіді. Це не просто вивчення книг, академічні здібності чи вміння складати іспити. Під інтелектом скоріше маються на увазі більш широкі і глибокі здібності, необхідні для пізнання навколишнього світу.

На думку Р. Линна, «інтелект – це дуже загальна розумова здатність, яка, окрім іншого, включає здатність міркувати, планувати, вирішувати проблеми, мислити абстрактно, осягати складні ідеї, швидко вчитися та вчитися на основі досвіду. Це не просто книжкові знання, вузька академічна навичка чи вміння виконувати тести – це здатність до осмислення навколишнього – «схоплювання», «розуміння змісту» речей або «розуміння» того, що робити» [78].

Поняття «інтелект» в «Енциклопедії сучасної України» визначається як «відносно стійка структура розумових здібностей індивіда, яку розглядають у зв'язку з такими пізнавальними процесами, як сприймання, пам'ять, уява тощо» [17].

Ж. Піаже зазначає, що «інтелект – це певна форма рівноваги, до якої тяжіють усі структури, що утворюються на базі сприйняття, навички та елементарних сенсо-моторних механізмів, якщо інтелект не є здатністю, то це заперечення тягне за собою необхідність певного безперервного функціонального зв'язку між вищими формами мислення і всією сукупністю нижчих різновидів когнітивних і моторних адаптації» [77].

У «Педагогічному словнику» поняття «інтелект» трактується як «розумові здібності людини: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність розв'язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати» [13, с. 146].

Л. Терстоун, керуючись результатами своїх досліджень, виділив декілька ознак інтелекту (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Схема «Ознаки інтелекту»

Різнобічний розгляд сутності та змісту поняття «інтелект» ще не дає можливості перейти до з'ясування специфіки поняття «інтелектуальна культура», оскільки варто усебічно розглянути і таке поняття, як «культура».

Як зазначається в «Енциклопедії сучасної України», «культура – це прояв життя людини, що виражається у моделях поведінки, засобах і продуктах діяльності, зокрема ідеях, ідеалах, нормах та цінностях» [17].

Т. Еліот розглядає значення поняття «культура» як свідоме самовдосконалення індивіда, способи віри, мислення, і відчуття певної групи всередині суспільства, до якого належить індивід [74, с. 3].

Вчені Е. Сазерленд вважає, що культура включає все, що може бути, передається від одного покоління до іншого. Культура народу є його соціальною спадщиною, «складним цілим», яке включає знання, віру, мистецтво, мораль, закон, техніку, спілкування [74, с. 47].

Р. Браун запевняє, що «культура» є процесом, за допомогою якого в даній соціальній групі переконання, уявлення, естетичні смаки, знання, уміння і звичаї багатьох видів передаються від людини до людини і від одного покоління до іншого [74, с. 47].

Л. Гіллін та П. Гіллін трактують культуру як звичаї, традиції, погляди, уявлення, які керують соціальною поведінкою. Кожна група, кожне суспільство має набір моделей поведінки (явних і прихованих) які є більш-менш загальними для членів, які передаються від покоління до покоління. Ці загальні моделі, які ми називаємо культурою [73, с. 20].

Дж. Стюард під культурою розуміє навчені способи поведінки, які соціально передається від одного покоління до іншого в окремих суспільствах і які можуть бути поширюється з одного суспільства в інше [74, с. 58].

В «Українському педагогічному словнику» поняття «культура» розглядається в трьох варіантах:

1) «це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку

суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності» [13, с. 182];

2) «це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо)» [13, с. 182].

У «Словнику іншомовних слів» поняття «культура» розглядається у трьох варіантах:

1) «це сукупність матеріальних і духовних надбань, створених народом протягом його історії, де матеріальні цінності становлять матеріальну культуру суспільства, досягнення суспільства в галузі освіти, науки, мистецтва, літератури, в організації державного і суспільного життя» [59];

2) «це сукупність моральних вимог, які стають для людей складовою частиною її звичок і навиків, що виявляються в її щоденній поведінці (на виробництві, в побуті, спілкуванні з іншими людьми)» [59].

Вивчивши та з'ясувавши сутність понять «інтелект» та «культура», доцільно перейти до розгляду поняття **«інтелектуальна культура»**.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, деякі вчені ототожнюють поняття «інтелектуальна культура» з поняттями «розумова культура», «мисленнева культура», тому вважаємо за доцільне розглянути визначення і цих понять.

М. Варій вважає, що «інтелектуальна культура – це здатність людини робити певні мисленневі операції (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, конкретизація, класифікація, узагальнення), вирішувати проблеми та завдання різної складності» [6, с. 378].

Інтелектуальна культура – це багатогранне явище, яке включає в себе загальні та спеціальні навчальні вміння, логічне та критичне мислення, самоосвіту та самооцінку.

Узагальнюючи погляди вчених на поняття «інтелектуальна культура», пропонуємо власне: інтелектуальна культура – це рівень розвитку

особистості в сфері інтелектуальної діяльності, який дає можливість здобувати нові знання, ставити цілі пізнавальної діяльності, планувати її, виконувати пізнавальні операції різними способами, працювати з різними джерелами інформації, вирішувати проблеми та завдання різної складності.

Учені розглядають структуру інтелектуальної культури з різних сторін, залежно від її функцій та особливостей. Одним із перших структуру інтелектуальної культури схарактеризував Дж. Гілфорд, який виділив компоненти за їх функціональним аспектом. Учений стверджує, що інтелектуальна культура розвивається в чотирьох напрямках, які є взаємопов'язаними і нерозривними. Для кращого сприймання пропонуємо візуалізувати структуру у вигляді інтелект-карти «Структура інтелектуальної культури» (рис. 1.2.). Розуміючи специфіку інтелектуального розвитку дитини молодшого шкільного віку, можемо стверджувати, що здатність розв'язувати математичні завдання, здатність до мовленнєвої взаємодії, оперування уявою та пам'яттю дійсно можуть формувати інтелектуальну культуру учня.

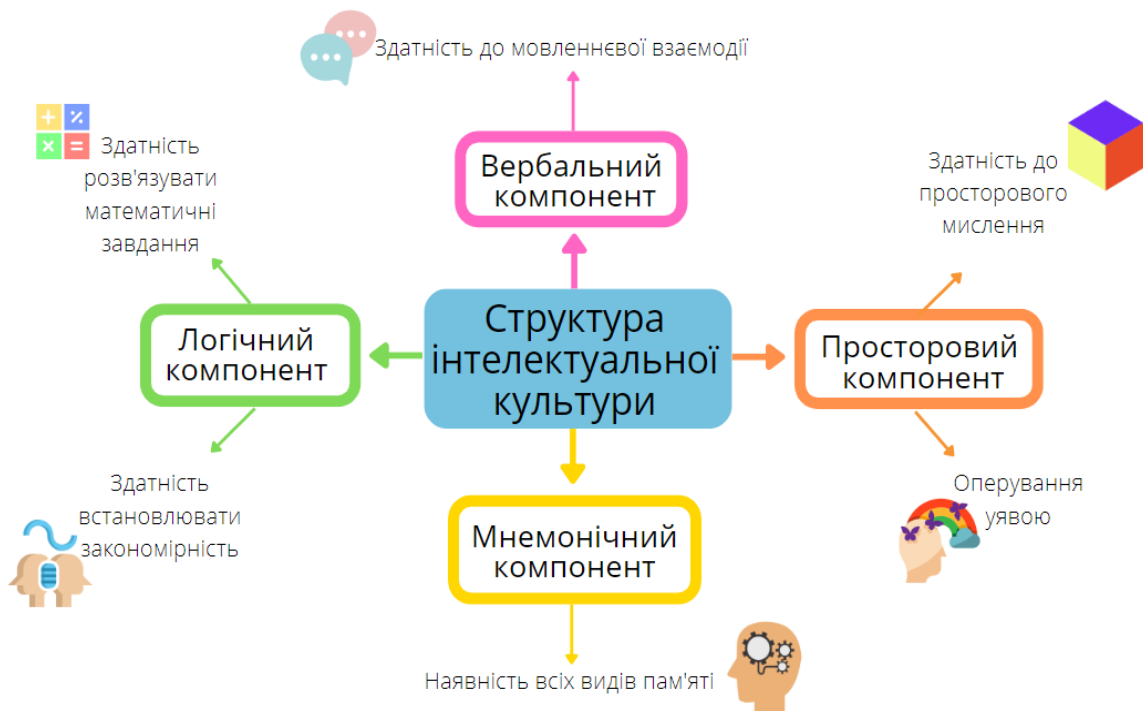

Рис. 1.2. Інтелект-карта «Структура інтелектуальної культури»

Р. Стенберг виділив три компоненти інтелектуальної культури:

1) метакомпонент – компонент, який відповідає за виконання завдань різної складності, моніторинг навчальних досягнень та самооцінку, вміння планувати;

2) компонент отримання знань – компонент, який відповідає за процеси здобуття знань, умінь і навичок;

3) виконуючий компонент – компонент, який націлений саме на механізми виконання завдань.

Ознайомившись і проаналізувавши різні позиції вчених щодо структури інтелектуальної культури, пропонуємо власний погляд на структуру інтелектуальної культури:

1) мотиви розумової діяльності;

2) знання;

3) мислення;

4) інтелектуальна активність;

5) інтелектуальний самоконтроль.

Мотив розумової діяльності – це рушійна сила, яка породжує прагнення особистості здобувати знання за допомогою певних установок. Вчені стверджують, що в основі мотивів лежать, бажання, цілі та прагнення людини. В основі мотивів розумової діяльності молодших школярів лежить бажання бути кращим серед своїх однолітків. Отже, у певній мірі мотив розумової діяльності породжує здорова конкуренція в класі. Учитель також є невід’ємною складовою процесу формування мотиву, оскільки саме він закладає в учня початкових класів певні цілі, до яких буде прагнути здобувач освіти.

Знання, як стверджується в «Академічному тлумачному словнику», – це «сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання, дослідження» [60, с. 641]. У початковій школі діти мають можливість здобувати емпіричні та теоретичні знання, які є однією з основ інтелектуальної культури. На уроках в 1-4 класах на основі спостережень та

чуттєвого досвіду діти здобувають емпіричні знання, а на основі опрацювання певних таблиць, схем, встановленні аналогій діти здобувають теоретичні знання.

Мислення – це процес пізнавальної діяльності, якому характерне опосередковане та узагальнене відображення дійсності. У період 6-7 років відбувається перехід від наочно-образного до словесно-логічного, понятійного мислення. У першокласників такий процес переважно характеризується конкретністю й спирається на наочні образи й уявлення, тому дуже важливо для здійснення мисленнєвих операцій спиратися на наочну основу [45]. Виділяють 6 операцій мислення, якими мають оперувати учні початкових класів, а саме:

- 1) порівняння;
- 2) аналіз;
- 3) синтез;
- 4) узагальнення;
- 5) класифікація;
- 6) абстрагування.

Оперуючи усіма вищевказаними операціями, дитина може успішно оволодіти знаннями в різних галузях науки. Саме ці операції можуть формувати у дитини інтелектуальну культуру шляхом інтелект-карт, оскільки дають змогу методично правильно побудувати їх.

Останнім складником у структурі інтелектуальної культури є інтелектуальний самоконтроль. На нашу думку, інтелектуальний самоконтроль – це здатність людини контролювати та регулювати мислення та поведінку задля здобуття певних знань, умінь та навичок.

Можемо зробити висновок, що кожен із цих компонентів має важливе значення у формуванні інтелектуальної культури молодшого школяра.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що поняття «інтелектуальна культура» розглядається як рівень розвитку особистості в сфері інтелектуальної діяльності, який дає можливість

здобувати нові знання, ставити цілі пізнавальної діяльності, планувати її, виконувати пізнавальні операції різними способами, працювати з різними джерелами інформації, вирішувати проблеми та завдання різної складності. Нами з'ясовано, що інтелектуальна культура є інтегративним особистісним утворенням, у якому представлені взаємопов'язані між собою компоненти: мотиви інтелектуальної діяльності, знання, інтелектуальне мислення, інтелектуальна активність, інтелектуальний самоконтроль. У нашому дослідженні ми дотримуємося думки, що інтелектуальна культура молодшого школяра ґрунтується на цілісній і гнучкій системі знань, умінь і навичок, придатній для пізнання об'єктивного світу, самого себе та для організації конструктивної взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу НУШ.

1.2. Особливості формування інтелектуальної культури в молодшому шкільному віці

Формування інтелектуальної культури – одне із важливих завдань, покладених на Нову українську школу. Питання інтелектуального розвитку молодшого школяра в контексті вимог НУШ досліджувалась як у педагогічній, так і у психологічній науці (Н. Бібік, І. Большакова, В. Бондар, О. Митник, І. Онищенко, О. Савченко та ін.). Учені переконують, що сформувати інтелектуально і духовно багату, соціально активну особистість учня початкових класів можна за умови, якщо вона оволодіє культурою мислення.

У концепції «Нова українська школа» наголошується на тому, що культурою мислення повинен оволодіти кожен учень сучасної початкової школи. За експертними оцінками найбільш успішними на ринку праці в майбутньому будуть фахівці, які навчаються впродовж життя, критично мислять, ставлять цілі та досягають їх, працюють в команді, спілкуються в багатокультурному середовищі та володіють іншими сучасними вміннями [45, с. 4]. Отже, в умовах Нової української школи проблема формування

інтелектуальної культури молодших школярів є актуальною. Висока інтелектуальної культури – це необхідна умова формування всебічно та гармонійної розвиненої особистості молодшого школяра, патріота, інноватора.

Початкова школа – перший освітній рівень, який закладає підвалини нового розуміння світу, себе в цьому світі, опосередкованого типу пізнання. У початковій школі відбувається становлення людини. Дитина має не лише засвоювати певне коло знань, вмінь, навичок задля успішного навчання в майбутньому, а й жити багатим духовним життям, яке забезпечить їй повноцінний інтелектуальний, емоційний, естетичний, моральний розвиток.

У віці 6-10 років відбувається активний розвиток психіки дітей, підґрунтям чого є провідна діяльність цього віку – навчання. Протягом всього періоду навчання в початковій школі дитина оволодіває знаннями, уміннями і навичками, певними установками, вмінням налагоджувати соціальні зв'язки; у неї формуються та розвиваються вищі почуття – моральні, інтелектуальні, естетичні. Слід зазначити, що саме у школі відбувається інтелектуальний розвиток дітей на основі провідної діяльності. Правильний та послідовний інтелектуальний розвиток дозволяє дитині виконувати різні мисленнєві операції, відстоювати свою позицію, наводити аргументи, виконувати та логічно обґрунтовувати розв'язання завдань різного рівня складності. Формування інтелектуальної культури проходить декілька стадій, порядок яких є незмінним:

1 стадія – формування сенсомоторних структур – системи послідовності виконуваних матеріальних дій;

2 стадія – структури конкретних операцій – системи дій, які виконуються розумом, але з опорою на наочність;

3 стадія – становлення формально-логічних операцій, що і стає у результаті інтелектуальною культурою учня.

Ж. Піаже стверджував, що активний розвиток інтелекту дитини триває від народження до 15 років (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Періодизація розвитку інтелекту дитини

Характер розвитку	Вік
1. Вправи рефлексів	0-1 місяць
2. Елементарні навички, первинні кругові навички	1-4 місяці
3. Вторинні кругові навички	4-8 місяців
4. Початок практичного інтелекту	8-12 місяців
5. Кругові реакції третього ступеня	12-18 місяців
6. Початок інтеріоризації	18-24 місяці
7. Доопераційні уявлення	2-7 років
8. Конкретні операції	7-11 років
9. Формальні операції	11-15 років

Аналізуючи таблицю, можемо стверджувати, що у молодшому шкільному віці відбувається становлення етапу оперування конкретними операціями. Цей етап пов'язаний зі здібностями думати, доводити свою власну думку, співвідносити різні точки зору. Звичайно, невід'ємною складовою цього етапу є мислення, яке виконує домінуючу функцію розвитку інтелекту молодшого школяра, а згодом і інтелектуальної культури. Відбувається перебудова всіх розумових процесів, нерозривно пов'язаних із розвитком різних психічних функцій. На цьому етапі відбувається перехід від сформованого у дошкільному віці наочно-образного мислення до словесно-логічного. У 1-2 класах діти переважно працюють із наочними матеріалами, але вже у 3-4 класі обсяг завдань такого типу стає меншим, відповідно віковим особливостям учнів.

У віці 8-9 років на основі словесно-логічного мислення у дітей починає формуватися понятійний апарат, який вона розуміє та може доречно використовувати на уроках. Саме на цьому етапі можна зрозуміти, чи розвивається у дитини понятійне та теоретичне мислення, чи ні. Обидва види мислення дають можливість учню розв'язувати певну навчальну задачу, орієнтуючись на зовнішні та внутрішні зв'язки та властивості. Важливим для формування мислення, як складової інтелекту є форма організації навчання молодших школярів. Фронтальна та індивідуальна робота не дає можливості дітям для потенційного розвитку мислення дітей, а от групова робота дає

учням можливість кооперативно розв'язувати навчальну задачу, комбінуючи декілька думок. Окрім цього, кооперативна робота підвищує інтелектуальну активність здобувачів освіти, розвиває їх саморегуляцію у ході спільної роботи тим самим, формуючи інтелектуальні структури.

Таким чином, інтелектуальна культура не вродженою якістю, вона формується і розвивається в результаті освоєння навколишньої дійсності й оволодіння знаннями, накопиченими людством. Інтелектуальна культура молодших школярів характеризується низкою закономірностей, що обумовлюють специфіку дитячої логіки та суджень. Кожна дитина у своєму інтелектуальному розвитку проходить через основні фази, поступово збагачуючи і розвиваючи можливості вирішення завдань завдяки навчальній, творчій, практичній діяльності та спілкуванню. Формуванню інтелектуальної культури передбачає залучення учнів до дослідницької та пошукової діяльності; упровадження в освітній процес системи завдань, спрямованих на формуванню в учнів початкової школи інтелектуальних умінь та здібностей.

1.3. Інтелект-карти як засіб формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі

Розробкою проблеми створення інтелект-карт займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, зокрема О. Аксьонова, Т. Б'юзен, І. Гавриш, А. Гордєєва, С. Доценко, Р. Кариліна, Я. Катюк, В. Копил, Х. Мюллер, А. Рязанцев, Р. Сайп, Б. Санто, Д. Сиббет, Б. Твісс, Н. Терещенко, Р. Фостер, В. Хартман та ін.

На сьогоднішній день існує достатня кількість засобів формування інтелектуальної культури молодших школярів. На нашу думку, одним із ефективних є метод структурування інформації за допомогою інтелект-карт (mind maps). Розглянемо сутність даного поняття.

Інтелект-карта (англ. mind map) – це метод візуалізації інформації; «діаграма, на якій відображають слова, ідеї, завдання або інші елементи,

розташовані радіально навколо основного слова або ідеї. Інтелект-карти використовуються для генерування, відображення, структурування та класифікації ідей, і в якості допоміжного засобу під час навчання, організації, розв'язання проблем, прийняття рішень та написання документів» [39].

Засновником методу інтелект-карт є британський психолог, автор методики запам'ятовування та організації мислення Тоні Б'юзен. У 1974 році він написав книгу «Інтелект-карти» та наголосив увагу, що техніка створення інтелект-карт є революційним інструментом мислення, який при правильному застосуванні змінить життя кожної людини. Також учений підкреслив, що інтелект-карти допоможуть обробляти інформацію, генерувати ідеї, покращити пам'ять, з користю витратити вільний час та підвищити ефективність роботи. Їх можна використовувати навіть для того, щоб просто потренувати мозок та стимулювати творче мислення [71]. Автор методики Т. Б'юзен порівняв традиційне навчання, організоване шляхом конспектування, та навчання за допомогою візуалізації інтелект-картами, і запропонував певну порівняльну таблицю 1.2.

Таблиця 1.2.

**Порівняльна таблиця традиційного навчання та навчання
з використанням інтелект-карт**

Конспектування	Інтелект-карта
Лінійне	Багатоаспектна
Однокольорове	Багатокольорова
Вербальне	Комбінація слів та малюнків
Послідовне	Багатопланова
Список	Асоціація

Беручи до уваги дану порівняльну таблицю, можна сказати, що інтелект-карти можуть бути ефективним засобом формування інтелектуальної культури молодших школярів саме на уроках мовно-літературної освітньої галузі, оскільки використовують усі ментальні здібності, що пов'язані з інтелектуальною та мовленнєвою діяльностями.

Орієнтуючись на працю Т. Б'юзена, зазначимо основні етапи створення інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі:

1. Позначаємо у центрі одним словом основне поняття. Обводимо поняття рамкою (дієслово).

2. Від центру об'єкта малюємо кольоровим олівцем гілки – основні, пов'язані з ним поняття, властивості (число, рід, вид, час).

3. Від кожної гілки малюємо кілька тонких гілочок – уточнення понять, деталізація властивостей (число → одна / множина; рід → чоловічий / жіночий / середній; вид → доконаний / недоконаний; час → минулий / теперішній / майбутній). Основні гілки з'єднуємо з центральною ідеєю, а гілки другого, третього порядку з'єднуємо з головними гілками.

Для прикладу пропонуємо ментальну карту, яку можна створити під час вивчення теми «Дієслово» (рис. 1.3.).

Рис. 1.3. Інтелект-карта (тема «Дієслово»)

Дослідженням методу інтелект-карт займалася О. Аксьонова. Дослідниця трактувала поняття «інтелект-карта» як ефективний графічний метод, що надає універсальний ключ до вивільнення потенціалу, схованого в мозку в тому числі і в формуванні ефективного економічного мислення, що

досягається навчанням, як вирішувати різноманітні інтелектуальні завдання [1].

Х. Мюллер стверджував, що інтелект-карти можна використовувати в різноманітних ситуаціях та з різноманітними цілями:

1) творче мислення та мозковий штурм: збір та структурування ідей, у команді чи окремо;

2) інформаційний менеджмент: управління, структурування та організація, розширення огляду та скорочення часу на пошук;

3) планування: покращення якості планування завдань, часу, цілей за допомогою інтелект-карток;

4) презентація: розроблення планів доповідей, текстів та ділових пропозицій – починаючи зі збирання матеріалів до конспектів;

5) візуалізація: зображення співвідношень, зв'язків, всіх аспектів однієї теми [76, с. 14-15]. Дійсно, інтелект-карти є доволі універсальним інструментом, який можна використовувати в різних сферах. Використовувати інтелект-карти можливо на різних етапах уроку та з різною метою: активізація та повторення вивченого матеріалу, вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого матеріалу.

Д. Сіббет вказує на те, що інтелект-карти експліцитно вибудовують інформацію навколо центральної теми та включають малюнок, колір, текст, сполучні лінії – все це спрямоване на створення структурованої карти території нашого мислення. Інтелект-карта – канонічний тип складної мапи ідей [81, с. 260]. Д. Сіббет запевняє, що під час написання своєї книги «Візуалізуй це! Як використовувати графіку, стікери та інтелект-карти в командній роботі» він сам створив інтелект-карту для того, щоб зрозуміти, що треба включити в книгу. Автор стверджує, що використання інтелект-карт у груповій роботі позитивно впливає на кожного учасника групи. Оскільки група, яка накопичила знання з певної теми, але вона не мала можливості звести їх до купи, може скласти інтелект-карту, керуючись різними поглядами та думками учасників групи. Іншими словами, група

створює цілісну картину з теми, виділяючи елементи та встановлюючи між ними зв'язки. Безперечно використання інтелект-карт під час групової роботи може сприяти:

- 1) активній співпраці учнів, задля створення кінцевого продукту;
- 2) вмінню розподіляти обов'язки у групі;
- 3) формуванню інтелектуальної культури кожного учня.

Т. Бейтс вважає, що інтелектуальна карта є основним інструментом організованого мисленнєвого процесу. Як запевняє Т. Бейтс, інтелект-карта – «це найпростіший спосіб ввести інформацію у свій мозок і прийняти її з вашого мозку, це творчий і ефективний спосіб, що буквально «картує» ваші думки» [70, с. 9]. За допомогою інтелект-карт зручно систематизувати та повторно відображувати інформацію в унікальному та добре структурованому вигляді. Використання розумових карт на уроках забезпечить залучення більшої кількості учнів до роботи. Учні, які працювали над створенням інтелект-карти, можуть бачити проект у повному обсязі та вносити додаткові ідеї.

У свою чергу Ф. Раствлер вказує на те, що інтелект-карти допомагають оволодіти спеціальними стратегіями читання. Спосіб створення розумових карт дозволяє читати якомога менше, але стільки, скільки вам потрібно. Mind Mapping також можна ефективно використовувати в групових ситуаціях, спрямованих на розробку нових ідей і рішень. Незважаючи на те, що часто пишуть, Mind Mapping не підходить для спільних мозкових штурмів. Техніка не найкраще підходить для цього. Але Mind Mapping виявляється корисним, коли згенеровані ідеї потрібно впорядкувати та структурувати, щоб їх можна було застосовувати далі [80].

А. Кумс розглядає процес створення розумової карти як реалізацію творчого потенціалу людини на папері. Інтелектуальні карти зазвичай використовують візуальні представлення ідей і думок. Як наслідок, людина змушена думати про різноманітні способи передачі своїх думок. Можна пограти з кольорами, щоб передати кожен думку [72, с. 10].

Мовно-літературна освітня галузь у початковій школі – важлива складова у загальному змісті освіти, так як вона є не лише окремим навчальним предметом, а важливим підґрунтям для опанування усіх інших дисциплін. Основна мета мовно-літературної освітньої галузі – забезпечити розвиток та удосконалення навичок усного і писемного мовлення, навчити дітей читанню й письму та сформувати певні знання про мову, мовні уміння, забезпечити мотивацію вивчення рідної мови, спираючись на елементи патріотичного виховання [20].

На уроках мовно-літературної освітньої галузі молодші школярі можуть створювати інтелект-карти як самостійно, так і за допомогою учителя. Відтак складні теми та питання засвоюються молодшими школярами набагато простіше. Технологія інтелект-карт дає змогу розвивати логічне мислення, креативність, формувати в школярів комунікативну компетентність, уміння сприймати та опрацьовувати складну інформацію. Створення інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі – незвичайний вид діяльності, який має багато спільного з ігровою, але, в той же час, є ефективним способом роботи з інформацією.

Кожний прийом, інструмент має свої переваги та недоліки і інтелект-карти не виключення. Спробуємо візуалізувати переваги та недоліки за допомогою інтелект карти (рис. 1.4.).

Рис. 1.4. Інтелект-карти «Переваги та недоліки»

Беззаперечно можемо стверджувати, що використання або навіть створення інтелект-карт на уроках дають змогу:

- 1) запам'ятати складну навчальну тему або розділ;
- 2) розвивати творче мислення здобувачів освіти;
- 3) зробити швидкий та системний огляд вивченого матеріалу;
- 4) урізноманітнити види діяльності під час уроку;

Сучасні педагоги стверджують, що інтелект-карти є результативним інструментом формування інтелектуальної культури молодших школярів. Інтелектуальна культура включає в себе декілька видів мислення, якими повинна оперувати дитина під час створення інтелект-карт, а саме:

- 1) словесно-логічне;
- 2) наочно-образне;
- 3) теоретичне.

Проаналізувавши погляди зарубіжних і вітчизняних педагогів та психологів, можемо стверджувати, що використання інтелект-карт на уроках мовно-літературної галузі сприяє формуванню інтелектуальної культури, яка передбачає такі процеси:

- формування загальних умінь й навичок, пов'язаних зі сприйняттям, усвідомленням, переробкою і обміном інформацією;
- розвиток всіх видів пам'яті;
- розвиток інтелекту, просторового мислення та пізнавальної активності;
- «мислення по-новому» – творчо і невимушено, максимально використовуючи обидві півкулі головного мозку;
- підвищення ефективності й результативності;
- самостійне виявлення слабких місць, виконання роботи над помилками.

Таким чином, інтелект-карта – це метод візуалізації інформації, що використовується для генерування, структурування та класифікації ідей.

Інтелект-карта є ефективним засобом формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі, адже дозволяє запам'ятовувати великий обсяг словесної інформації, фіксувати ідеї, приймати рішення, аналізувати та впорядкувати інформацію, формулювати висновки та встановлювати між ними зв'язки, урізноманітнити види мовленнєвої діяльності під час уроків.

1.4. Педагогічні умови формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт

Традиційна школа передбачала запам'ятовування великого об'єму матеріалу без огляду перспектив майбутнього використання набутих знань на практиці. Така система може бути результативною, однак не для сучасного покоління. Діти ХХІ століття з першого року навчання у початковій школі починають ставити запитання, пов'язані з можливістю застосування набутих знань тут і зараз або прагнуть набути знання безпосередньо в діяльності. Діти підсвідомо починають проявляти ініціативність та підприємливість, що є одними з ключових компетентностей НУШ [45, с. 57].

Зважаючи на безперервне використання дітьми різноманітних інформаційно-комунікативних технологій починаючи ще з дошкільного віку, беззаперечно одним з найкращих шляхів розвитку інтелектуальної культури в учнів початкової школи є інтелект-карти. Варто наголосити, що використання зазначеного інструменту саме в початковій школі має велику кількість функціональних можливостей, так, наприклад, вони розвивають критичне та логічне мислення, активізують пізнавальний інтерес та увагу дітей, креативність, самостійність.

За нашим переконанням, формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі методом інтелект-карт буде ефективним за таких умов:

- 1) урахування вікових та індивідуальних особливостей молодшого шкільного віку;
- 2) стимулювання інтелектуальної активності, формування потреби в нестандартних способах інтелектуальної діяльності;
- 3) органічне включення методу інтелект-карт у структуру уроків мовно-літературної освітньої галузі;
- 4) поетапне, системне та цілеспрямоване використання інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Розкриємо зміст цих умов.

Перша умова – *урахування вікових та індивідуальних особливостей молодшого шкільного віку.*

Використовуючи інтелект-карти у початковій школі, учитель повинен спиратися на вікові та індивідуальні особливості учнів, адже підбір завдань має відповідати їх здібностям та рівню розумовому розвитку. Індивідуальний підхід до учнів у процесі навчання вимагає створення умов для активної та організованої роботи всіх здобувачів освіти, у той же час для індивідуального підходу до кожного з них з метою забезпечення успішного навчання й розвитку їх потенційних можливостей. Спираючись на вікові особливості розвитку мислення молодших школярів, можемо сказати, що використання інтелект-карт у перші два роки навчання буде недоцільним, оскільки в цьому віці у дитини ще цілком не сформовані певні мисленнєві операції, якими треба оперувати під час створення інтелект-карт. Доречніше буде використовувати такий інструмент з 3-го року навчання, оскільки дітям у віці 8-9 років легше виконувати операції аналізу та синтезу, узагальнення та конкретизації, порівняння. Не слід забувати також про індивідуальні особливості кожного учня. Здобувачі освіти певною мірою навчаються створювати інтелект-карти паралельно із розвитком мислення, але не завжди розвиток мислення у всіх дітей відбувається одночасно із загальним розвитком. Тому вчитель повинен завжди звертати увагу на учнів в індивідуальному порядку.

Другою умовою є *стимулювання інтелектуальної активності, формування потреби в нестандартних способах інтелектуальної діяльності*. Розумова діяльність молодших школярів є першочерговим складником навчання, оскільки є результатом мислення. Під час уроків мовно-літературної освітньої галузі діти не тільки вчать писати, читати, висловлювати власну думку, а й критично та логічно мислити, тому стимулювання інтелектуальної активності молодших школярів є невід’ємною складовою. В умовах НУШ велика увага приділяється розвитку критичного та логічного мислення на уроках різних освітніх галузей і мовно-літературна не є виключенням. Рівень розвитку цих двох видів мислення може дозволити учням правильно зрозуміти алгоритм побудови інтелект-карт, а результатом цього буде створення продукту з великою кількістю гілок від основного поняття. Хоч метод інтелект-карт часто характеризують одним словом «візуалізація», для чого в принципі достатньо було мати тільки творчу уяву, але це не так. Головна задача інтелект карт – це дати учню зрозуміти структуру певного поняття, використовуючи низку взаємозв’язків.

Третьою педагогічною умовою є *органічне включення методу інтелект-карт у структуру уроків мовно-літературної освітньої галузі*.

Оскільки інтелект-карти є доволі універсальним інструментом, отже його можна використовувати на будь-якому етапі уроку. Під час першого циклу навчання (1-2 класи) доцільно буде давати дітям інтелект-карти як опорну наочність, щоб краще запам’ятовувати певний навчальний матеріал, розуміти структуру певного поняття. Розуміючи структуру мислення в цьому віці не треба давати дітям створювати карти, оскільки не всі види розумової діяльності розвинені у дітей в 6-7 років. Починаючи з 2 циклу навчання (3-4 класи), включення інтелект-карт у структуру уроків української мови на різних етапах уроку будуть сприяти:

- формуванню пізнавального інтересу;
- розвитку мислення, мовлення, уяви, пізнавальних і літературно-творчих здібностей школярів;

- збільшенню словникового запасу учнів;
- викладу великої кількості теоретичної інформації в одній схемі.

Доцільним буде використання інтелект-карт під час вивчення самостійних частин слова (іменник, дієслово, прикметник, займенник), оскільки вони мають багато морфологічних ознак (рід, число, час вид). Учням початкової школи важко запам'ятати таку кількість морфологічних ознак кожної самостійної частини мови, але якщо це візуалізувати у вигляді інтелект-карти, то це:

- легше буде запам'ятати;
- легше відтворити у пам'яті;
- компактне схематичне зображення дає можливість швидше знайти та повторити потрібну інформацію.

Тому, щоб навчання для здобувачів освіти було легким, активним та продуктивним, необхідно застосовувати інтелект-карти на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Четвертою умовою є **поетапне, системне та цілеспрямоване використання інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі**. Інтелект-карти доволі легкий для опанування інструмент, але потребує зусиль, щоб зрозуміти алгоритм його побудови. Якщо учням показати інтелект-карту без будь-яких пояснень, мало хто зможе зрозуміти її сутність, не кажучи вже про самостійну побудову інтелект-карт. Поетапне використання такого інструменту означає планомірне введення його в структуру уроку. На початковому етапі треба презентувати дітям інтелект-карти як один із варіантів наочності з певної теми, згодом ознайомити з алгоритмом побудови, а вже на кінцевому етапі дати дітям змогу побудувати її самостійно. Системне та цілеспрямоване використання інтелект-карт означає, що такий інструмент не повинен використовуватися на кожному уроці для вивчення або закріплення певного матеріалу. Система знань, якою володіють діти з певної теми або розділу, може бути висвітлена у вигляді

групової інтелект карти, оскільки саме у такій формі роботи можна отримати інтелект-карту з безліччю думок.

Таким чином, формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі методом інтелект-карт буде ефективним за таких умов: урахування вікових та індивідуальних особливостей молодшого шкільного віку; стимулювання інтелектуальної активності, формування потреби в нестандартних способах інтелектуальної діяльності; органічне включення методу інтелект-карт у структуру уроків мовно-літературної освітньої галузі; поетапне, системне та цілеспрямоване використання інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Висновки до розділу 1

1. Сьогодення вимагає від вчителів початкових класів формувати інтелектуальну культуру молодшого школяра, яка є невід'ємною складовою випускника НУШ. У державних документах наголошується увага на необхідності оволодіння молодшими школярами інтелектуальною культурою, яка є основою сприйняття, розуміння та осягнення особистістю навколишнього світу. Отже, в умовах НУШ проблема формування інтелектуальної культури молодших школярів є актуальною і важливою. Розвиток інтелектуальної культури відіграє важливу роль у становленні особистості молодшого школяра, адже без неї не можлива ефективна учбова діяльність та розвиток здатності і потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти.

2. Для успішного формування інтелектуальної культури учня вчителю необхідно знати вікові особливості та умови розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку, а також, які стадії проходить розвиток інтелекту учня початкової школи. Зазвичай вчителі не завжди розуміють підґрунтя, на якому можна ефективно формувати інтелектуальну культуру. Саме тому доцільно знати та розуміти особливості мислення та інтелекту у віковому

проміжку від 6 до 10 років, щоб сприяти формуванню інтелектуальної культури здобувача освіти.

3. Дослідивши інтелект-карти як засіб формування інтелектуальної культури, можна зробити висновок, що це дійсно ефективний спосіб урізноманітнення освітнього процесу, розвитку творчого мислення учнів, запам'ятовування важкого та великого за об'ємом навчального матеріалу шляхом розгалуження центрального поняття та візуалізації його складових.

4. Інтелект-карта є ефективним засобом підвищення інтелектуальної культури школярів, оскільки розвиває та активує такий вид розумової діяльності як мислення. Урахування усіх особливостей використання цього інструменту дає можливість вчителю та учням продуктивніше працювати на уроках, оскільки відбувається поєднання багатьох розумових процесів таких як синтез, аналіз, порівняння і т.п. Педагог повинен поетапно, системно та цілеспрямовано включати в урок метод інтелект-карт.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПРОГРАМА
ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ 3 КЛАСУ
НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
ЗАСОБОМ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ

2.1. Стан досліджуваної проблеми у практиці шкільного навчання

З метою вивчення стану досліджуваної проблеми у практиці шкільного навчання нами було проаналізовано державні документи, типові освітні програми, підручники з мовно-літературної освітньої галузі для 3-го класу. Державний стандарт початкової освіти – це основний документ, який визначає вимоги до обов’язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти, загальний обсяг їх навчального навантаження у базовому навчальному плані початкової освіти. Цей документ включає дев’ять освітніх галузей, серед яких є і мовно-літературна. Згідно з Державним стандартом початкової освіти під час уроків української мови та літератури здобувач освіти має оволодіти такими вміннями та компетентностями:

1) взаємодія з іншими здобувачами освіти усно, сприймання і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях;

2) сприймання, аналіз, інтерпретація, критична оцінка інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення власного досвіду;

3) висловлення думок, почуттів та ставлення, взаємодія з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримання норм літературної мови [15].

Пропонуємо також розглянути обов’язкові результати навчання учнів другого циклу (3-4 класи), щоб зрозуміти, чи дійсно у Державному стандарті початкової освіти передбачено формування інтелектуальної культури

безпосередньо засобом інтелект-карт. У ньому зазначено, що здобувач освіти:

1) на основі почутого створює асоціативні схеми, таблиці; стисло і вибірково передає зміст почутого; переказує текст за різними завданнями;

2) пов'язує елементи інформації в цілісну картину; розрізняє факти і думки про ці факти; формулює прямі висновки на основі інформації, виявленої в тексті; визначає форму і пояснює зміст простих медіатекстів;

3) на основі тексту створює план, таблицю, модель [15].

Відповідно до вищезазначених пунктів, можемо стверджувати, що за Державним стандартом початкової освіти на уроках мовно-літературної освітньої галузі передбачається формування інтелектуальної культури учнів за допомогою створення певних схем, таблиць.

Мовно-літературна освітня галузь розкриває особливості й вимоги таких навчальних предметів, як «Українська мова» й «Літературне читання» та є як у програмі, розробленій під керівництвом О. Савченко, так і Р. Шияна. Аналізуючи програму, розроблену під керівництвом Р. Шияна, бачимо, що мовно-літературна освітня галузь включає п'ять змістових ліній: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовлення», але не кожна з них передбачає формування інтелектуальної культури молодшого школяра [65]. Це ж стосується і програми, розробленої під керівництвом О. Савченко, у якій зберігаються такі ж змістові лінії, однак, всі змістові лінії реалізуються в інтегрованих курсах і таких навчальних предметах [64]:

1 клас – інтегрований курс «Навчання грамоти»;

2 клас – навчальні предмети «Українська мова», «Літературне читання» або інтегрований курс цих навчальних предметів;

3 і 4 класи – навчальні предмети «Українська мова», «Літературне читання».

Проаналізувавши деякі рекомендовані підручники для 3 класу з мовно-літературної освітньої галузі (Л. Варзацька, Т. Трохименко, І. Большакова,

М. Пристінська, М. Вашуленко, Н. Васильківська, С. Дубовик, О. Іщенко, А. Іщенко, Н. Кравцова, О. Придаток, В. Романова), ми побачили, що майже в усіх відсутні завдання на створення або використання інтелект-карт.

Аналізуючи підручник Л. Варзацької та Т. Трохименко [5], присутні завдання з опрацюванням різноманітних таблиць та схем (рис. 2.1.), але немає жодної інтелект-карти. Дійсно, схеми є дієвим засобом для повторення, систематизації та узагальнення матеріалу, але вони недостатньо візуалізовані, у порівнянні з інтелект-картами, а тому і важчі для сприймання та запам'ятовування.

2. Розгляньте схему. Зробіть висновок, як розрізняти префікси і прийменники.

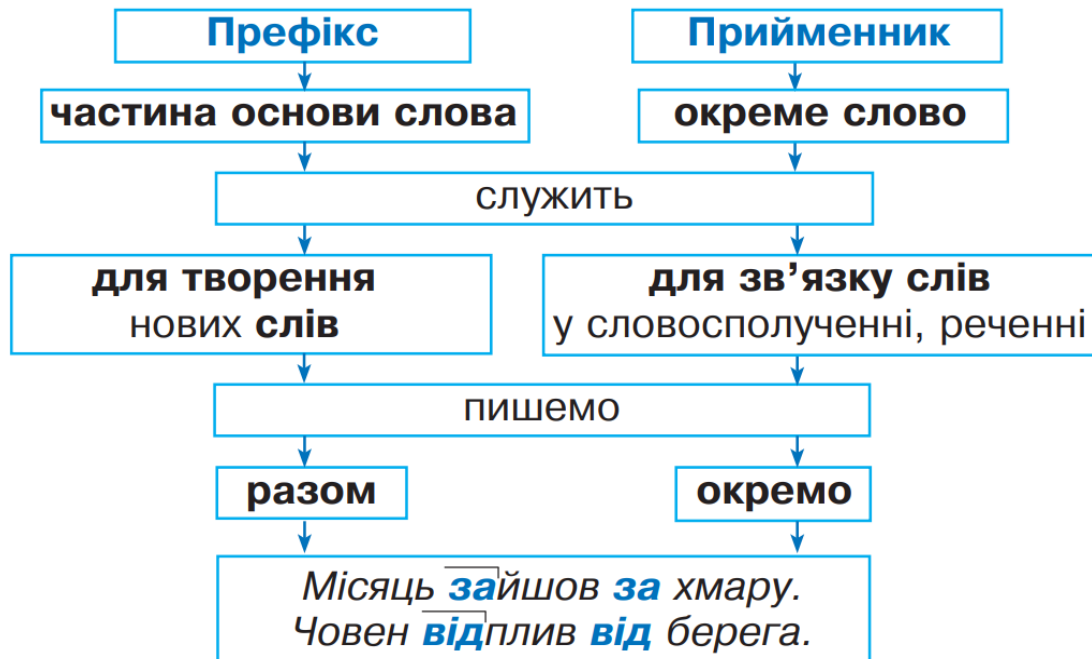

Рис. 2.1. Завдання, подані в підручнику Л. Варзацької, Т. Трохименко [5]

Аналізуючи підручник І. Большакової та М. Пристінської [4], також побачили велику кількість схем (рис. 2.2., рис. 2.3., рис. 2.4., рис. 2.5.), таблиць, але в них відсутні інтелект-карти. Хоча вважаємо, ще деякі зі схем можна інтерпретувати в інтелект-карти.

- 1 Розкажи про звуки і букви, користуючись схемою. Пограй у гру. Називай число. Хай твій друг/подруга визначить, що воно означає на цій схемі.

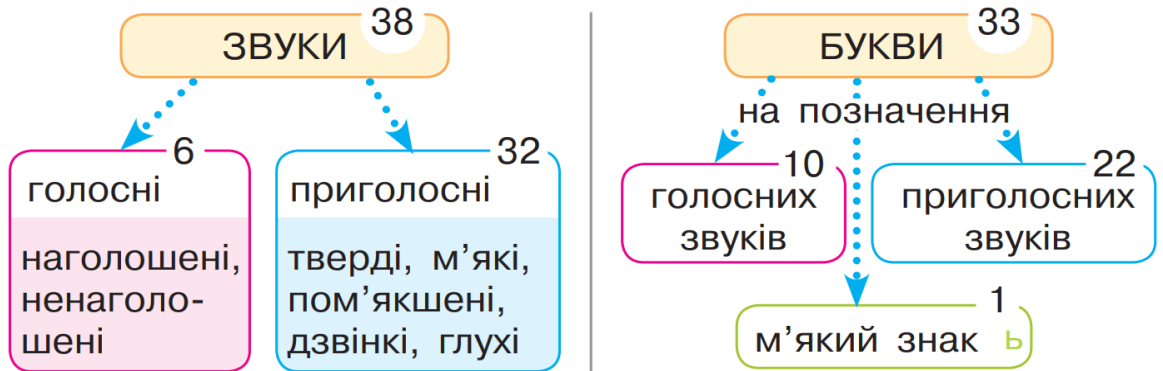

Рис. 2.2. Завдання, подані в підручнику І. Большакової, М. Пристінської [4]

Рис. 2.3. Схема, подана в підручнику І. Большакової, М. Пристінської [4]

Особові займенники вказують на особу чи осіб і відповідають на питання *хто?*

	Однина	Множина
1-ша особа	 Я	 МИ
2-га особа	 ТИ 	 ВИ
3-тя особа	 ВІН ВОНА ВОНО	 ВОНИ

Рис. 2.4. Опорна таблиця «Особові займенники», подана в підручнику І. Большакової, М. Пристінської [4]

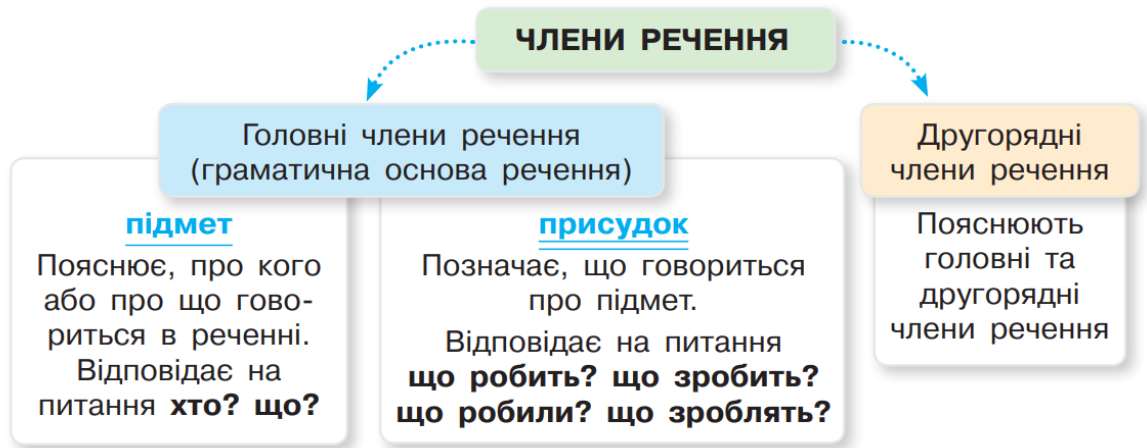

Рис. 2.5. Опорна схема «Сленн речення», подана в підручнику

І. Большакової, М. Пристінської [4]

Аналізуючи підручник М. Вашуленка, Н. Васильківської та С. Дубовик [7], спостерігали велику кількість схем (рис. 2.6., рис. 2.7.). Можемо стверджувати, що деякі з них схожі на інтелект-карти, але не відповідають «законам створення інтелект-карт».

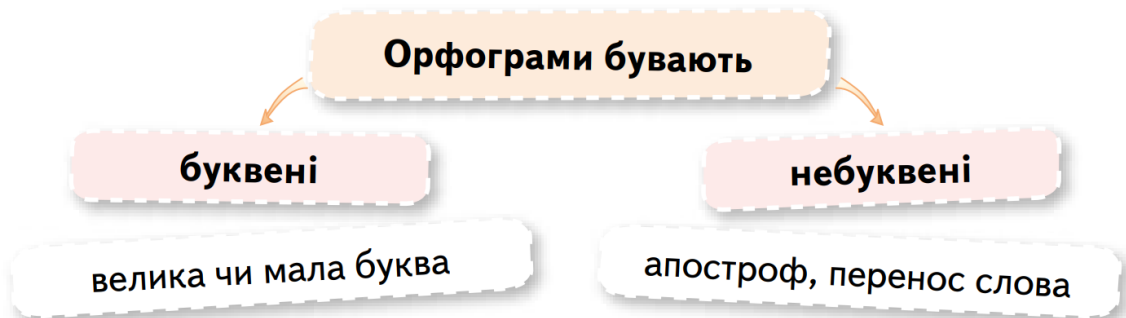

Рис. 2.6. Опорна схема «Види орфогамн», подана в підручнику М. Вашуленка, Н. Васильківської, С. Дубовик [7]

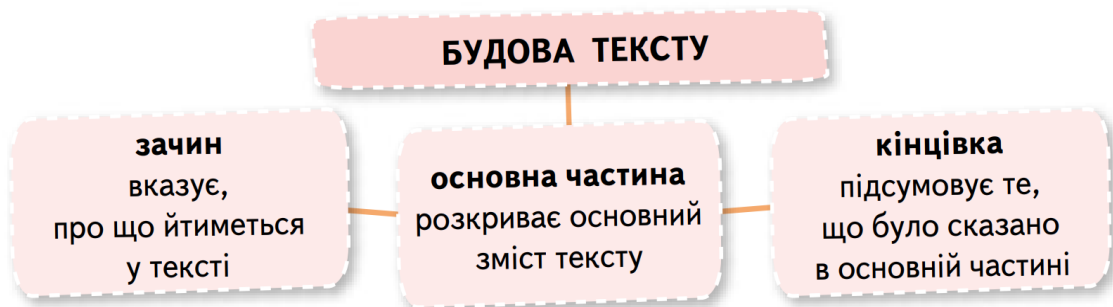

Рис. 2.7. Опорна схема «Будова тексту», подана в підручнику М. Вашуленка, Н. Васильківської, С. Дубовик [7]

Ми спробували перетворити одну зі схем на інтелект-карту (рис. 2.8.) і переконалися в тому, що такий засіб візуалізації навчального матеріалу кращий та легший для запам'ятовування та подальшого відтворення.

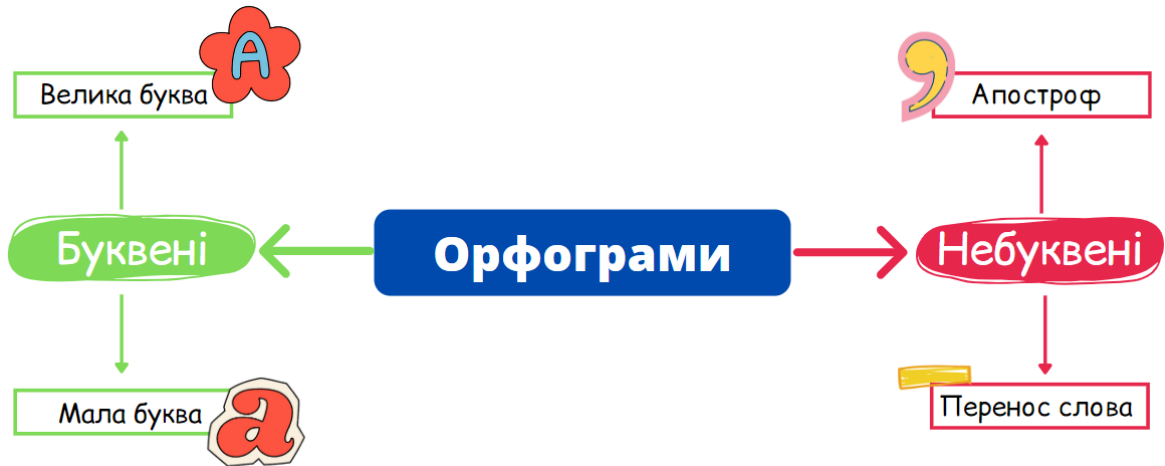

Рис. 2.8. Інтелект-карта «Орфограми»

Аналізуючи підручник О. Іщенко та А. Іщенко [24], вправ, які спрямовані на використання або створення інтелект-карт не виявлено.

Аналізуючи підручник Н. Кравцової, О. Придаток, В. Романової [31], ми пересвідчилися в наявності правил, зображених у вигляді інтелект-карт. (рис. 2.9., рис. 2.10., рис. 2.11, рис. 2.12., рис. 2.13. рис. 2.14.). Але виявили, що є багато розгалужень від центрального поняття, але відсутня візуалізація, без якої неможливе створення «правильної» інтелект-карти.

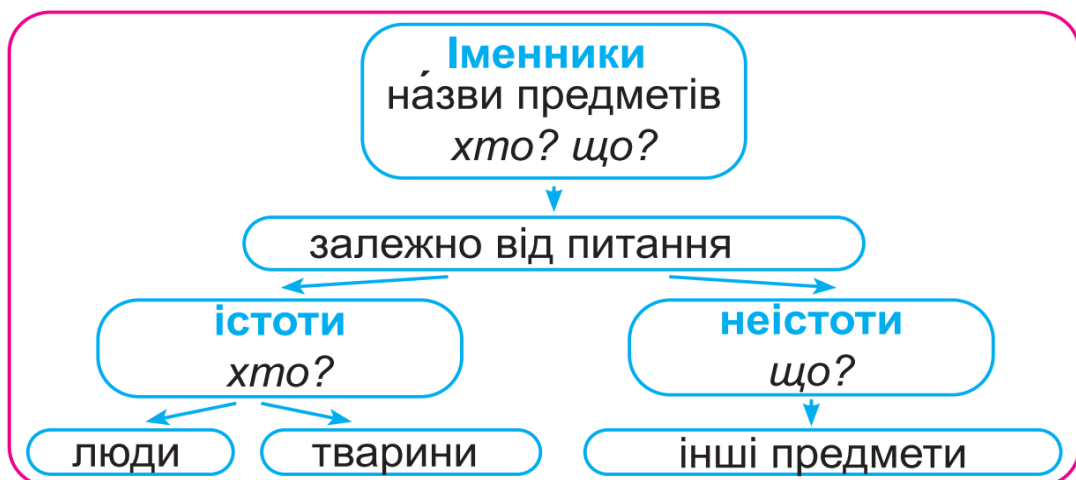

Рис. 2.9. Приклад інтелект-карти з підручника Н. Кравцової, О. Придаток, В. Романової [31]

Рис. 2.10. Приклад інтелект-карти з підручника Н. Кравцової, О. Придаток, В. Романової [31]

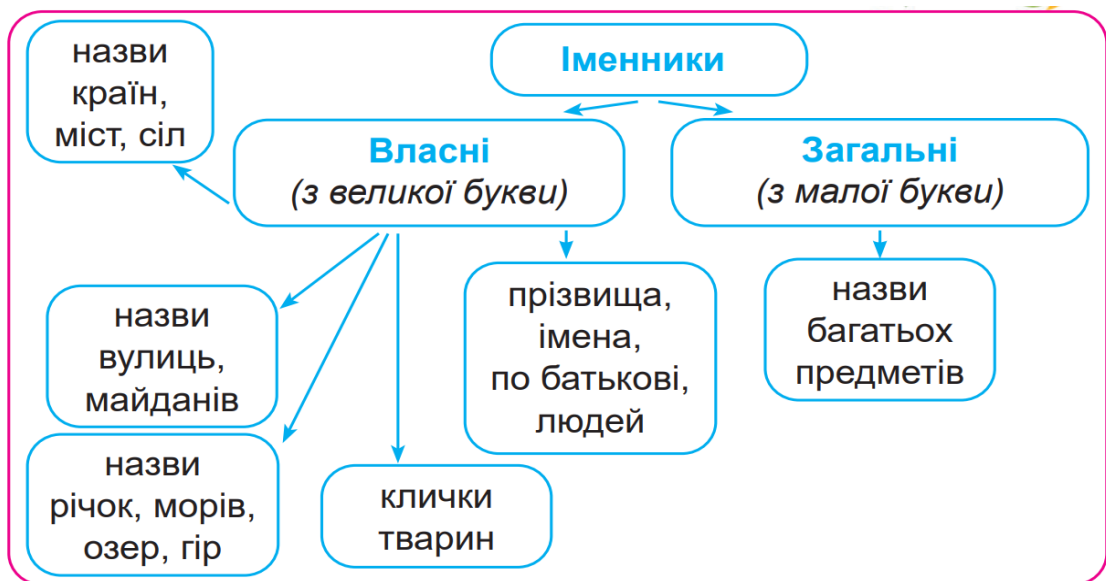

Рис. 2.11. Приклад інтелект-карти з підручника Н. Кравцової, О. Придаток, В. Романової [31]

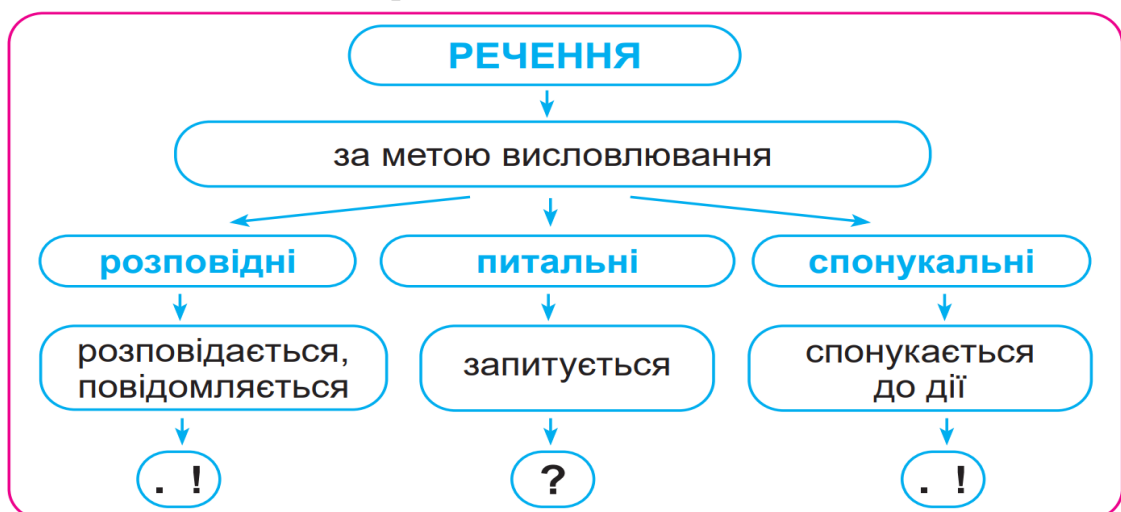

Рис. 2.12. Приклад інтелект-карти з підручника Н. Кравцової, О. Придаток, В. Романової [31]

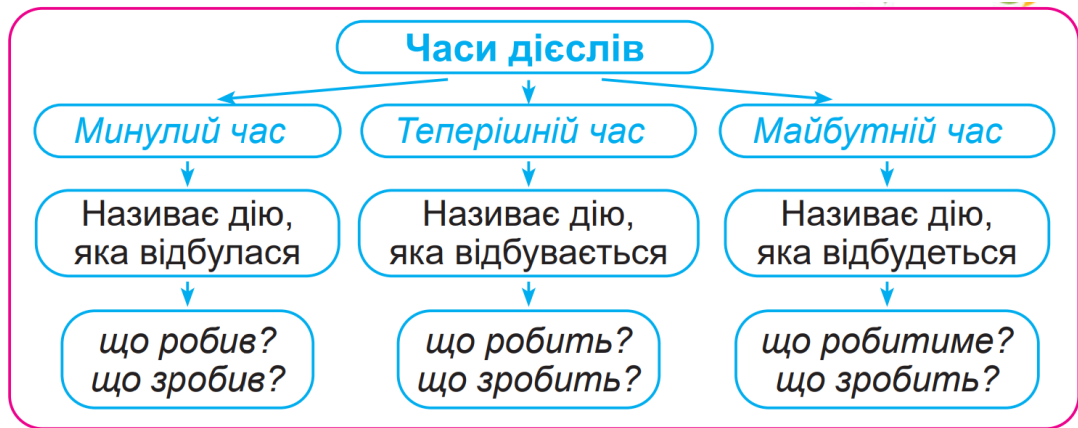

Рис. 2.13. Приклад інтелект-карти з підручника Н. Кравцової, О. Придаток, В. Романової [31]

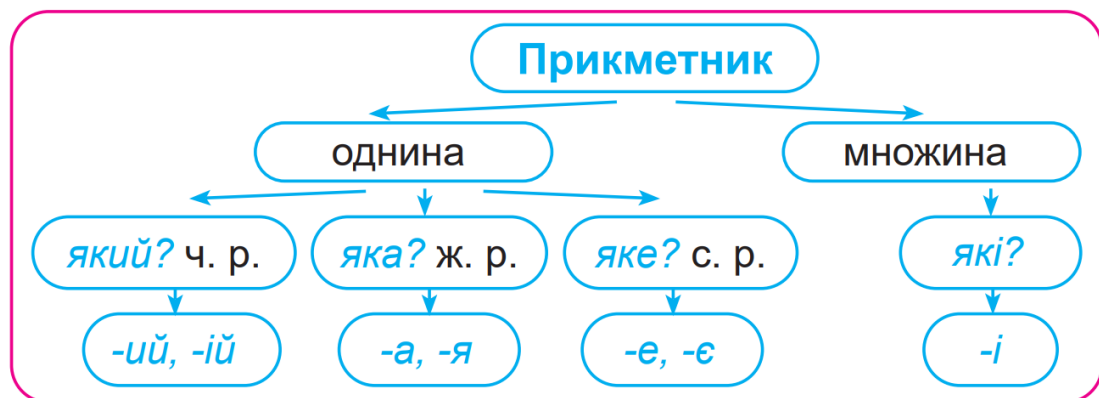

Рис. 2.14. Приклад інтелект-карти з підручника Н. Кравцової, О. Придаток, В. Романової [31]

Результати аналізу підручників з мовно-літературної галузі для третього класу дають змогу зрозуміти, що впровадження у навчання методу інтелект-карт майже відсутнє у підручниках.

Таким чином, результати аналізу більшості підручників з української мови та читання для 3 класу (автори: І. Большакова, М. Пристінська, М. Вашуленко, Н. Васильківська, С. Дубовик, О. Іщенко, А. Іщенко та ін.), показали, що в них відсутні алгоритми складання інтелект-карт. Це дає підстави зробити висновок, що впровадженню інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі як засобу формування інтелектуальної культури мислення молодших школярів не приділяється належної уваги. А

також це свідчить про те, що проблема формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт залишається малодослідженою не тільки в теоретичному аспекті, а й у практичному, що переконує нас в її актуальності.

2.2. Виявлення рівня сформованості інтелектуальної культури молодших школярів

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Комунального закладу освіти «Спеціалізована школа № 55 інформаційно-технологічного профілю» Дніпровської міської ради. В експерименті взяли участь учні третіх класів – 3-Б та 3-В клас. У статусі експериментального класу виступив 3-Б клас (кількість учнів – 25), а у статусі контрольного – 3-В клас (кількість учнів – 27).

Дослідження включало в себе три етапи:

I етап – констатувальний. На цьому етапі проводилося дослідження рівня сформованості інтелектуальної культури в експериментальному та контрольному класах.

II етап – формувальний. Головним завданням на цьому етапі було формування в учнів експериментального класу інтелектуальної культури шляхом використання різноманітних завдань, що передбачали складання «інтелект-карт».

III етап – контрольний. Метою цього етапу було здійснення повторної діагностики рівня сформованості інтелекту учнів експериментального та контрольного класів.

Вважаємо за доцільне розглянути процедуру проведення та результати констатувального етапу.

Для діагностичного обстеження були залучені учні третіх класів у загальній кількості 52 особи. Діагностика здійснювалася за допомогою таких методик:

1. Методика «Прогресивні матриці» (Дж. Равен).
2. Методика «Шкала інтелекту» (Д. Векслер).
3. Адаптований IQ-тест для дітей (Г. Айзенк).

Пропонуємо опис даних методик та результати діагностичної роботи з їх використанням.

1. Методика «Прогресивні матриці» (Дж. Равен).

Дана методика полягає у виявленні рівня інтелектуального розвитку дітей, а також системності логічного мислення. Існує два варіанти тестування: дорослий (14-65 років) та дитячий (6-14 років). Тестування відрізняються кількістю секцій та завдань. Тест для дорослих складається з п'яти секцій (А, В, С, D, Е) по 12 завдань в кожній, а тестування для дітей складається з трьох секцій (А, АВ, В) по 12 завдань у кожній (Додаток А). Тривалість тестувань не відрізняється – 20 хвилин. Для діагностичного обстеження було обрано дитячий варіант тестування, оскільки він відповідає віковим критеріям дітей експериментального та контрольного класів. Для проведення дослідження необхідно підготувати індивідуальні бланки для кожного учня та інструменти для позначення правильних відповідей (ручки, олівці, фломастери), а також на індивідуальних бланках необхідно написати своє прізвище, ім'я та клас. У кожному завданні є 6 варіантів графічних відповідей, серед яких тільки одна правильна. Якщо учень знаходить правильну відповідь, то він може позначити будь-яким способом цю відповідь (обвести, закреслити і т.п.). Після тестування вчитель дублює результати у бланк для відповідей (Додаток Б).

Для визначення рівня IQ за цією методикою пропонується 5 рівнів інтелектуального розвитку за набраною кількістю балів:

- >95 балів –рівень інтелектуального розвитку високий;
- 74-94 бали – рівень інтелектуального розвитку вище середнього;
- 24-73 бали – рівень інтелектуального розвитку середній;
- 5-24 бали – рівень інтелектуального розвитку нижче середнього;
- <5 балів – дефект інтелектуального розвитку.

Кількість балів розраховується за такою формулою:

$$\frac{\text{кількість правильних відповідей}}{\text{кількість питань}} * 100$$

Провівши діагностування за методикою «Прогресивні матриці» (Дж. Равен) в експериментальному та контрольному класах, ми отримали певні результати, які подали у таблиці (табл. 2.1.)

Таблиця 2.1.

**Результати діагностування за методикою
«Прогресивні матриці» (Дж. Равен)**

№ п/п	Шкала рівня інтелектуального розвитку	Експериментальний клас		Контрольний клас	
		кількість учнів	% досліджуваних	кількість учнів	% досліджуваних
1.	Високий рівень	3	12%	2	7,4%
2.	Рівень вище середнього	5	20%	3	11,1%
3.	Середній рівень	12	48%	15	55,6%
4.	Рівень нижче середнього	5	20%	7	25,9%
5.	Дефект інтелектуального розвитку	-	-	-	-

Таким чином, аналіз таблиці 2.1. показує, що високий рівень інтелектуального розвитку виявлено в 3-х учнів експериментального класу (12%) і у 2-х учнів контрольного класу (7,4%). Рівень вище середнього в експериментальному класі мають 5 учнів (20%), у контрольному класі – 3 учні (11,1%). Більше половини дітей обох класів мають середній рівень інтелектуального розвитку, а саме: в експериментальному класі 12 учнів (48%) і 15 (55,6%) учнів в контрольному класі. Рівень нижче середнього мають 20% здобувачів освіти експериментального класу та 25,9% контрольного класу. Жоден учень експериментального та контрольного класів не мають дефекту інтелектуального розвитку.

2. Методика «Шкала інтелекту» (Д. Векслер).

Методика «Шкала інтелекту» складається з двох розділів: вербальний та невербальний. Вербальний розділ складається з шести субтестів:

1. Субтест № 1 – загальна обізнаність;
2. Субтест № 2 – тямущість;
3. Субтест № 3 – арифметика;
4. Субтест № 4 – подібність;
5. Субтест № 5 – словниковий запас;
6. Субтест № 6 – запам'ятовування чисел;

Невербальний розділ складається з шести субтестів:

1. Субтест № 7 – шифрування (числові символи);
2. Субтест № 8 – відсутні деталі;
3. Субтест № 9 – конструювання блоків «Кубики Косса»;
4. Субтест №10 – послідовність картинок;
5. Субтест № 11 – складання фігур;
6. Субтест № 12 – лабіринти.

Розглянемо кожний субтест більш докладно.

Субтест № 1. Загальна обізнаність.

Завдання здобувачів освіти – відповісти на всі питання, які задає вчитель або психолог. В опитувальнику представлені 20 питань (Додаток В). За кожну правильну відповідь можна отримати 1 бал, за неправильну – 0 балів. Якщо учень відповідає на 5 питань поспіль неправильно – субтест № 1 закінчується.

Субтест № 2. Тямущість.

Завдання цього субтесту – виявити здатність дитини знаходити рішення в різних ситуаціях (10 ситуацій) (Додаток Г). Учень може отримати від 0 до 2 балів. Якщо до певної ситуації учень може запропонувати декілька шляхів її вирішення – він отримує за це завдання 2 бали. Якщо учень пропонує один варіант вирішення ситуації – 1 бал. Якщо учень пропонує аби в уявній ситуації йому допомогла інша людина – 0 балів. Закінчувати субтест

треба, якщо учень відповів на всі питання або не відповів на три питання поспіль.

Субтест № 3. Арифметика.

Учням задаються 13 питань математичного характеру (Додаток Д) . Кожне завдання обмежене у часі 30-45 секунд. Якщо дитина розв'язує завдання правильно – отримує 1 бал, якщо завдання розв'язано неправильно – 0 балів. Тестування закінчується, якщо учень відповів на всі питання або не відповів на три питання поспіль.

Субтест №4. Подібність.

Завданням цього тестування є виявлення дітей знаходити та розуміти подібність різних речей. Учитель каже незакінчену фразу, а діти повинні зрозуміти її логічне закінчення. Наприклад: «Лимони кислі, а цукор...». Учням треба продовжити 16 фраз (Додаток Е). Якщо на 1-4 питання учень відповідає правильно, тоді отримує 1 бал за кожне із завдань, якщо неправильно – 0 балів. Питання 5-16 оцінюються у 2 бали за кожну правильну відповідь, відповідно за неправильну – 0 балів. Тестування закінчується, якщо учень відповів на всі питання або не відповів на три питання підряд.

Субтест № 5. Словниковий запас.

Основною задачею цього тестування є визначити рівень словникового запасу учнів та вміння пояснити певне слово. У субтест включено 25 слів (Додаток Ж), за пояснення яких можна отримати від 0 до 2 балів. Тестування закінчується, якщо учень відповів на всі питання, або не відповів на п'ять питань поспіль.

Субтест № 6. Запам'ятовування чисел.

Завданням цього субтесту є перевірка здатності відтворення учнями певного числового ряду, тобто перевірка пам'яті дітей. Учитель називає числові ряди, з кожним разом збільшуючи кількість чисел в рядочку, але не більше, ніж 9 в одному ряду (Додаток З). Перевірка виконується в два етапи. Перший етап – прямий порядок слів (7 числових рядів) і другий етап –

непрямий порядок слів (7 числових рядів). Кількість балів за кожний ряд дорівнює кількості чисел в ряді.

Субтест № 7 – шифрування (числові символи);

Учням пропонується бланк з табличкою, в якій написані числа та можливі варіанти їх шифровки. Завдання учнів – зашифрувати кожне число певним запропонованим знаком. (рис. 2.15). Час на виконання завдання обмежений – 120 секунд.

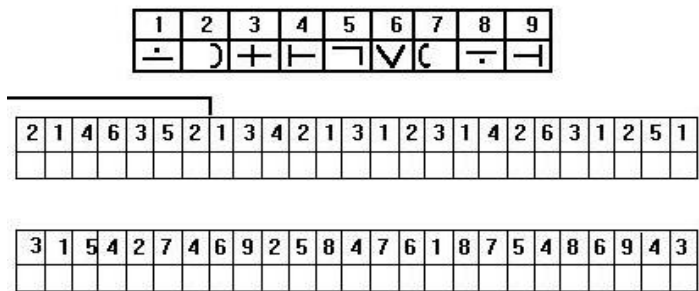

Рис. 2.15. Роздатковий матеріал до субтесту «Шифрування»

Субтест № 8. Відсутні деталі.

Учні розглядають малюнки (Додаток II), на яких відсутні певні деталі. За 15 секунд вони повинні знайти і вказати на відсутню деталь. За кожну правильну відповідь учні отримують 1 бал.

Субтест №9. Конструювання блоків «Кубики Косса».

Дослід проводиться за допомогою кубиків Косса. Учням показують картинку (рис. 2.16.), яку треба повторити за допомогою кубиків. Усього у тестуванні 7 завдань. 1-4 завдання виконують з чотирма кубиками, а 7-9 – з дев'ятьма кубиками. За кожне правильно виконане завдання можна отримати від 4 до 7 балів залежно від часу виконання.

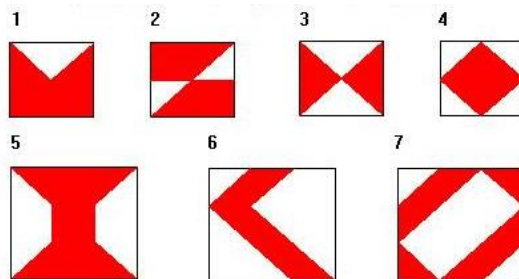

Рис. 2.16. Опорні картки до завдання субтесту № 9

Субтест № 10. Послідовність картинок.

Завдання дітей розташувати ситуативні картки у правильному логічному порядку (Додаток К). Для прикладу пропонуємо один варіант розглянути у рисунку 2.17. За кожне правильно виконане завдання можна отримати від 4 до 7 балів залежно від часу виконання.

Рис. 2.17. Завдання із субтесту № 10

Субтест № 11 – складання фігур

Уважність та вміння фокусуватися на деталях є важливою умовою інтелектуального розвитку, тому завданням цього субтесту є перевірка цих вмінь. Учням пропонується послідовно скласти картинки «хлопчик», «кінь», «обличчя», «машина» (рис. 2.18.), орієнтуючись на малюнок (Додаток Л).

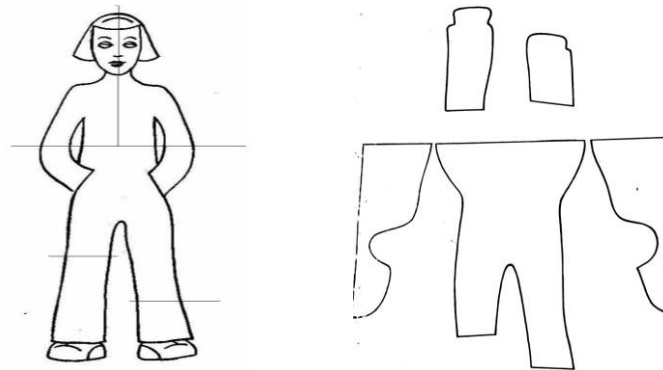

Рис. 2.18. Завдання до субтесту №11

Субтест № 12. Лабіринти.

Завдання: пройти 5 лабіринтів (Додаток М) за вказаний час (30-120 сек.). Завдання вважається не зарахованим за таких умов:

- вичерпався час на проходження лабіринту;
- кількість помилок перевищує допустиму кількість;

Після проходження всіх субтестів розраховується кількість балів та рівень інтелектуального розвитку таким чином:

>130 балів – дуже високий рівень інтелектуального розвитку;

120-129 – високий рівень інтелектуального розвитку;

110-119 – середній рівень інтелектуального розвитку;

80-89 – рівень інтелектуального розвитку нижче середнього;

70-79 – нормальний рівень інтелектуального розвитку;

<69 – недостатній рівень інтелектуального розвитку;

Результати діагностики заносимо до таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

**Результати діагностування учнів за методикою
«Шкала інтелекту» (Дж. Вексель)**

№ п/п	Шкала рівня інтелектуального розвитку	Експериментальний клас		Контрольний клас	
		Кількість Учні	% досліджуваних	кількість учнів	% досліджуваних
1.	Дуже високий рівень	1	4%	-	-
2.	Високий рівень	4	16%	3	11,2%
3.	Середній рівень	12	48%	11	40,7%
4.	Рівень нижче середнього	4	16%	8	29,6%
5.	Нормальний рівень	4	16%	5	18,5%
6.	Недостатній рівень	-	-	-	-

Аналіз таблиці 2.2. показує, що в експериментальному класі один учень має дуже високий рівень інтелектуального розвитку, а в контрольному класі відсутні такі учні. Високий рівень інтелектуального розвитку мають 4 учні експериментального класу (16 %) та 3 учні контрольного класу (11,2 %). У більшості дітей переважає середній рівень, а саме 48 % учнів експериментального класу та 40,7 % контрольного класу. Рівнем нижче середнього володіють 4 учні експериментального класу (16 %) та 8 учнів контрольного класу (29,6 %). Нормальний рівень інтелектуального розвитку мають 16 % експериментального класу, 18,5 % контрольного класу. Учні з недостатнім рівнем відсутні.

3. Адаптований IQ-тест для дітей (Г. Айзенк).

Всесвітньовідомий IQ-тест адаптований для дітей віком від 5 до 10 років включає 60 завдань з вибором втраченого малюнку. Тестування схоже на метод «Прогресивних матриць» Дж. Равена, але він не ділиться на секції А, АВ, В. За кожну правильну відповідь учень може отримати 1 бал. Завдання до даного тестування подані у додатку. Шкала інтелектуального розвитку за Г. Айзенком виглядає так:

>120 балів – високий рівень інтелектуального розвитку;

90-119 балів – рівень інтелектуального розвитку вище середнього;

70-89 балів – рівень інтелектуального розвитку середній;

<70 балів – дефект інтелектуального розвитку.

Провівши діагностування за методикою Г. Айзенка в експериментальному та контрольному класах отримали певні результати, які подали у таблиці (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3.

Результати дослідження за методикою Г. Айзенка

№ п/п	Шкала рівня інтелекту	Експериментальний клас		Контрольний клас	
		кількість учнів	% досліджуваних	кількість учнів	% досліджуваних
1.	Високий рівень	1	4%	-	-
2.	Рівень вище середнього	4	16%	2	7,4%
3.	Середній рівень	14	56%	17	63%
4.	Рівень нижче середнього	6	24%	8	29,6%
5.	Інтелектуальний дефект	-	-	-	-

За результатами дослідження можемо побачити, що 1 (4 %) учень експериментального класу має високий рівень інтелекту, а у контрольному класі відсутні такі учні. Вище середнього рівня мають 16% експериментального класу та 7,4 % контрольного класу. Більша половина експериментального (56 %) та контрольного (63 %) класів володіють середнім рівнем інтелекту. 24 % експериментального класу та 29,6 %

контрольного класу мають рівень інтелекту нижче середнього. В обох класах відсутні учні з інтелектуальним дефектом.

Нами було встановлено чотири рівні сформованості інтелектуальної культури молодших школярів, зокрема:

1) високий рівень – учням характерний високий рівень володіння розумовими операціями, такими, як синтез, аналіз, порівняння, узагальнення, класифікація; здобувачі освіти можуть самостійно опрацьовувати новий навчальний матеріал, без додаткової допомоги вчителя; учні проявляють високий рівень уважності під час уроку; здобувачі освіти володіють практичними навичками у різних галузях науки, які можуть використовувати у повсякденному житті;

2) рівень вище середнього – учням характерний рівень володіння розумовими операціями вище середнього; виконання деяких завдань потребують первинної допомоги вчителя; здобувачі освіти мають достатній рівень уваги на уроці; знання, отримані у різних галузях науки, учні здатні використовувати у повсякденному житті;

3) середній рівень – учням характерний середній рівень володіння розумовими операціями, тому потребують допомоги вчителя під час вивчення нового матеріалу; під час виконання завдань здобувачі освіти потребують супровід вчителя; увага учнів фокусується на вивченні нового матеріалу протягом 7-15 хвилин, а потім потребує використання тригерів; знання, отримані у різних галузях науки, частково здатні використовувати у повсякденному житті;

4) низький рівень – учням характерний низький рівень володіння розумовими операціями, тому потребують постійної допомоги вчителя під час вивчення нового матеріалу; під час виконання завдань здобувачі освіти потребують постійного супроводу та контролю вчителя; увага дітей фокусується на вивченні нового матеріалу протягом 5-10 хвилин і потім потребує використання тригерів; знання, отримані у різних галузях науки, здобувачі освіти не здатні використовувати у повсякденному житті.

Ми узагальнили результати дослідження, що отримали в експериментальному та контрольному класах під час використання трьох методик. Загальні результати подані у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Підсумкові результати констатувального етапу дослідження

№ п/п	Рівень інтелектуальної культури	Експериментальний клас		Контрольний клас	
		кількість учнів	% досліджуваних	кількість учнів	% досліджуваних
1.	Високий рівень	2	8%	1	3,7%
2.	Рівень вище середнього	4	16%	3	11,1%
3.	Середній рівень	13	52%	16	59,2%
4.	Рівень нижче середнього	6	24%	7	26%

Беручи за основу отримані дані, ми склали діаграму (рис. 2.19.)

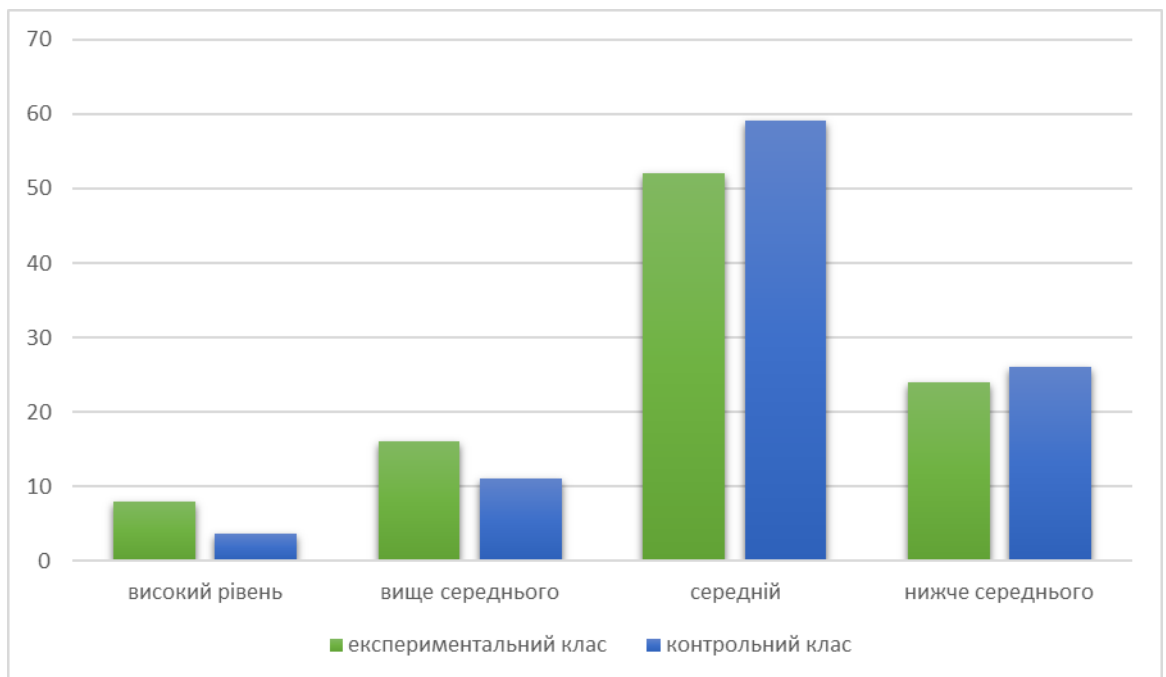

Рис. 2.19. Результати діагностичного етапу експерименту

Таким чином, проаналізувавши створену нами діаграму, бачимо, що високий рівень інтелектуальної культури мають 8% учнів експериментального класу та 3,7% учнів контрольного класу. Рівнем вище середнього володіють 16% експериментального класу і 11,1% учнів

контрольного класу. Більша частина учнів мають середній рівень, а саме: 52 % в експериментальному класі та 59,2 % у контрольному класі. 24 % експериментального класу та 26 % контрольного класу мають рівень інтелекту нижче середнього

Отже, під час констатувального етапу дослідження нами була проведена діагностика рівня сформованості інтелектуальної культури учнів 3-Б та 3-В класів. Під час діагностики нами було виявлено, що більша частина дітей мають середній на нижче середнього рівні інтелектуальної культури. Отже, це спонукало нас до використання на уроках мовно-літературної освітньої галузі, окрім традиційних інструментів, додаткового інструментарію, зокрема, інтелект-карт, що є одним із ефективних засобів формування інтелектуальної культури молодших школярів.

2.3. Експериментальна методика формування інтелектуальної культури учнів 3 класу на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт

Провівши констатувальний етап експерименту, що був спрямований на виявлення рівня сформованості інтелектуальної культури учнів 3 класу, постала потреба проведення формувальної частини експерименту на базі Комунального закладу освіти «Спеціалізована школа № 55 інформаційно-технологічного профілю» Дніпровської міської ради у 3-Б класі.

Важливим етапом є реалізація педагогічних умов, за яких процес формування інтелектуальної культури молодших школярів засобом інтелект-карт здійснюватиметься ефективно. Вказані умови перераховані та схарактеризовані нами у підрозділі 1.4. першого розділу, зокрема:

- 1) урахування вікових та індивідуальних особливостей молодшого шкільного віку;
- 2) стимулювання інтелектуальної активності, формування потреби в нестандартних способах інтелектуальної;

3) органічне включення методу інтелект-карт у структуру уроків мовно-літературної освітньої галузі;

4) поетапне, системне та цілеспрямоване використання інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Дотримання цих умов може допомогти формуванню інтелектуальної культури учнів.

Формувальний етап експерименту проводився протягом січня-березня 2022 року на уроках української мови. Експериментальна програма формування інтелектуальної культури молодших школярів засобом інтелект-карт побудована на матеріалі уроків української мови в 3 класі. В експериментальну програму були включені такі розділи: «Дізнаюся більше про іменники», «Досліджую прикметники».

На формувальному етапі нами було розроблено систему вправ та завдань з використанням та створенням інтелект-карт. Оскільки інтелект-карти на більшості уроків слугували як наочність, ми вирішили одразу показати учням алгоритм створення інтелект-карти до вже пройденої теми «Розрізняю голосні та приголосні звуки», оскільки певний багаж знань з цієї теми в учнів є і їм буде легше відтворювати запам'ятовану інформацію.

Працювали за допомогою програми Canva, оскільки саме в цій програмі зручний інтерфейс, велика кількість необхідних елементів для створення інтелект-карт (фігури, стрілки, картинки, текстовий редактор). В учнів вже були певні уявлення про інтелект-карти, з яких елементів вони складаються та яка мета їх створення. Тому працювали цілим класом у такому режимі: вчитель зазначила центральне поняття «Звуки», а учні, спираючись на засвоєнні знання, пропонували ідеї для створення розгалуження. Під час створення кожної гілки також не забували про візуалізацію, яка є невід'ємною частиною інтелект-карти. Поетапність створення інтелект-карти:

1. Учитель зображує центральне поняття «звуки». Після розміщення центрального поняття учні пропонують утворити дві гілки: «голосні»,

«приголосні» (рис. 2.20.). Обов'язково зазначаємо, що кожна гілка повинна мати свій колір.

Рис. 2.20. Перший етап створення інтелект-карти «Звуки»

2. Обов'язковим складником інтелект-карти є візуалізація, тому підбираємо з учнями картинку, яка асоціюється з поняттями «голосні», «приголосні». Діти з попереднього курсу пам'ятають, що голосні звуки утворюються за допомогою голосу, а приголосні за допомогою голосу та шуму, або тільки шуму, тому обрали відповідні картинки. (рис. 2.21.)

Рис. 2.21. Другий етап створення інтелект-карти «Звуки»

3. Далі працюємо із гілкою «голосні». Учні пропонують два розгалуження: «наголошені», «ненаголошені», а також одразу зробити візуалізацію (рис. 2.22.).

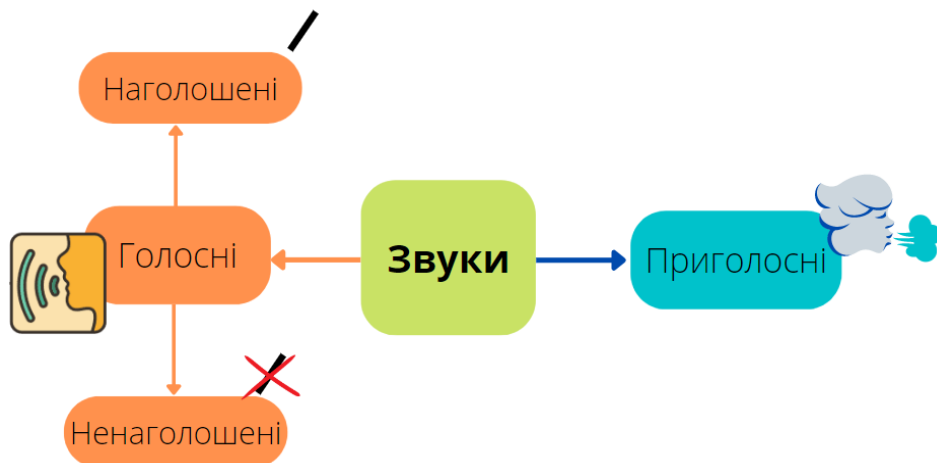

Рис. 2.22. Третій етап створення інтелект-карти «Звуки»

4. Від гілок «наголошені», «ненаголошені» пропонуємо дітям створити по одній гілці, зазначивши звуки, які входять в ці групи (рис. 2.23.)

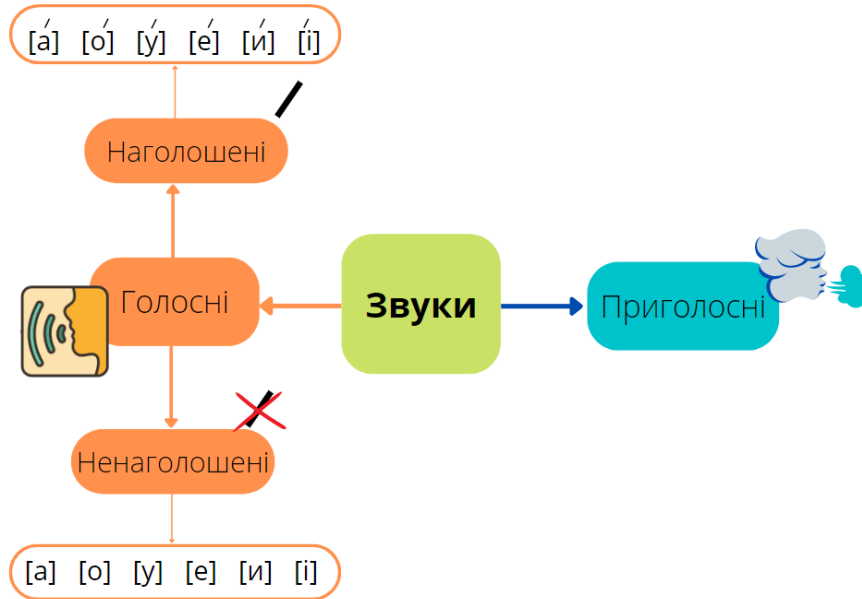

Рис. 2.23. Четвертий етап створення інтелект-карти «Звуки»

5. Закінчивши працювати із гілкою «голосні», переходимо до роботи із гілкою «приголосні». Учні пропонують поділити поняття «приголосні» на «тверді», «м'які» та зробити візуалізацію, з якою асоціюються ці слова (рис. 2.23.).

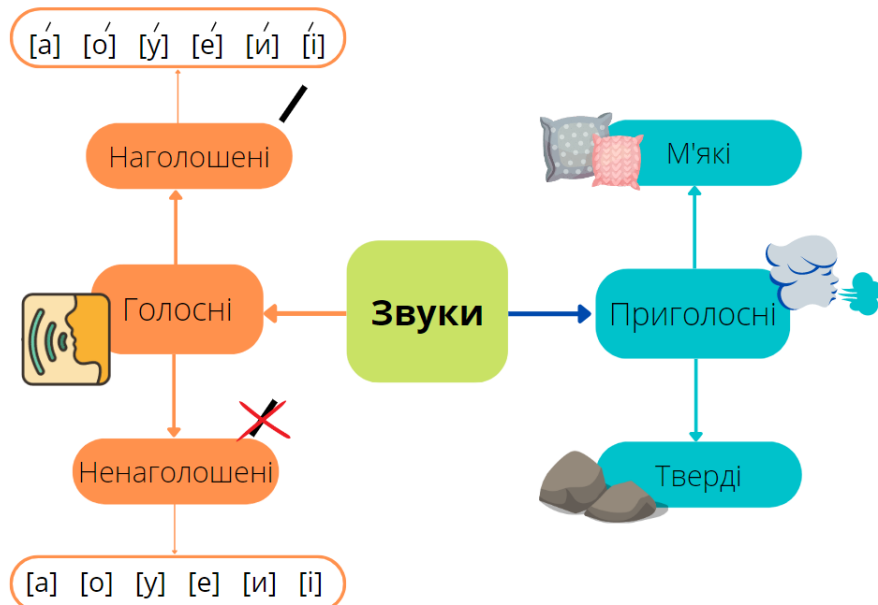

Рис. 2.24. П'ятий етап створення інтелект-карти «Звуки»

6. Останнім етапом є створення з понять «тверді», «м'які» по одній гілці із звуками, які входять у ці групи (рис 2.24.). Інтелект-карта готова.

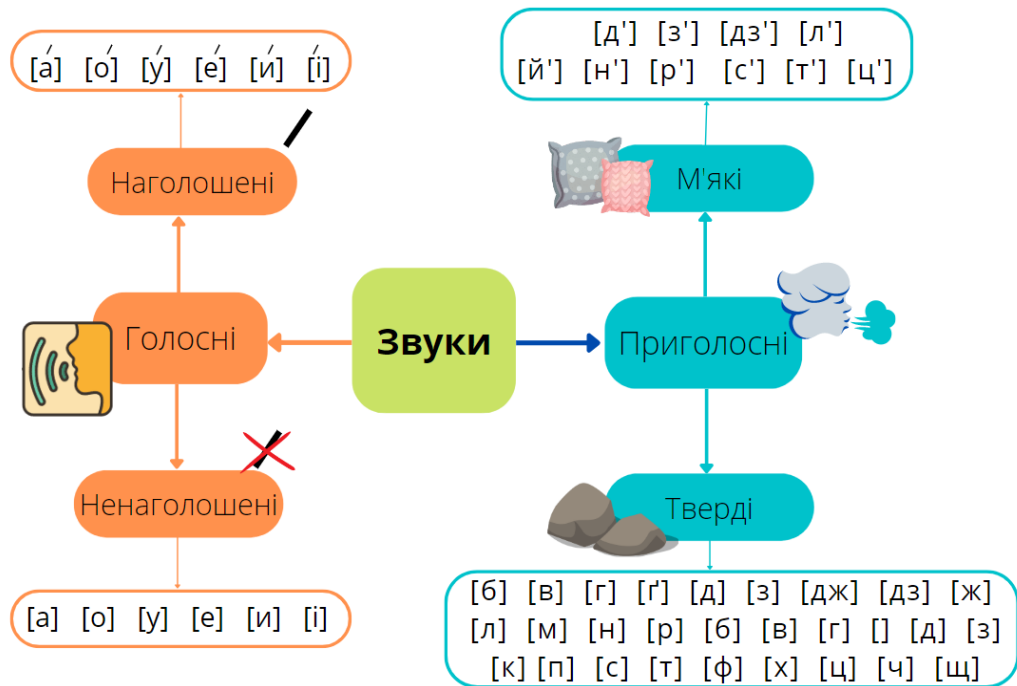

Рис. 2.24. Інтелект-карта «Звуки»

Під час вивчення нової теми «Розрізняю власні і загальні назви» учням на етапі закріплення нового матеріалу було запропоновано попрацювати на інтерактивній дошці Zoom (дошка повідомлень). Зручність цієї дошки полягає в тому, що працювати на ній може як увесь клас одночасно, так і кожен окремо на своєму аркуші. На першому уроці обрали фронтальну роботу, аби всім учням був зрозумілий алгоритм побудови. Працюємо за таким алгоритмом:

1. Учитель записує центральне поняття «Іменники» на дошці повідомлень, учні на основі отриманих первинних знань пропонують варіанти розгалуження. Два здобувачі освіти запропонували гілки: «власні назви», «загальні назви». Записуємо та придумуємо візуалізацію (рис. 2.25.).

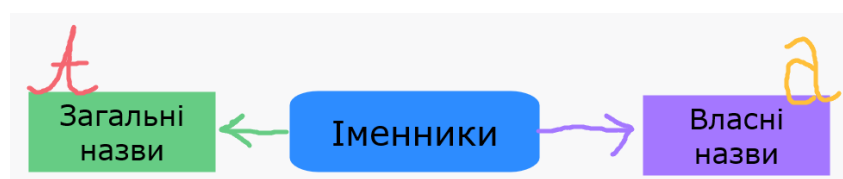

Рис. 2.25. Перший етап створення інтелект-карти «Іменники»

2. Далі вирішили працювати із гілкою «загальні назви», від якої учні одразу запропонували зробити гілку «назви, які даються багатьом предметам» і від цієї ж гілки розгалуження із прикладами: «гори», «річки», «вулиці», «океани», «тварини» (рис. 2.26.).

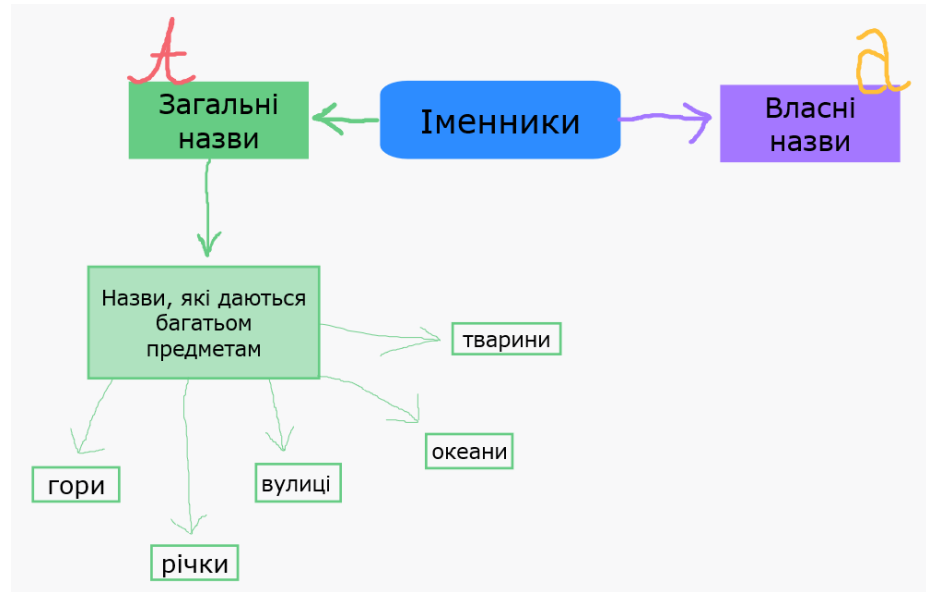

Рис. 2.26. Другий етап створення інтелект-карти «Іменники»

3. Закінчивши гілку «загальні назви», переходимо до роботи з гілкою «власні назви». Учні створюють гілки: «назви країн, міст, сіл», «назви річок, морів, океанів», «клички тварин», «назви гір» (рис 2.27.).

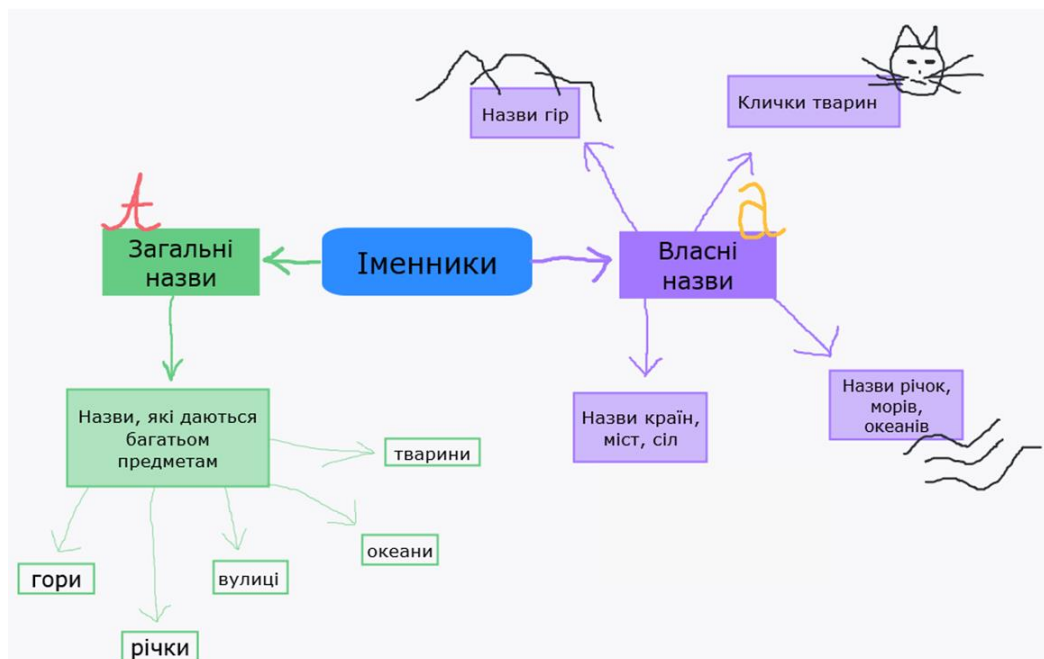

Рис. 2.27. Третій етап створення інтелект-карти «Іменники»

4. Наступним і останнім кроком – є створення розгалужень від зазначених понять. Тому від поняття «назви країн, міст, сіл» створюємо гілки: «Україна», «Київ», «Дмитрівка». Від гілки «назви річок, морів, океанів» створюємо «Дніпро», «Азовське», «Атлантичний». Від гілки «клички тварин» утворюємо «Мурчик», «Арчі». Від гілки «назви гір» утворюємо «Карпати». Створення інтелект-карти завершено (рис. 2.28).

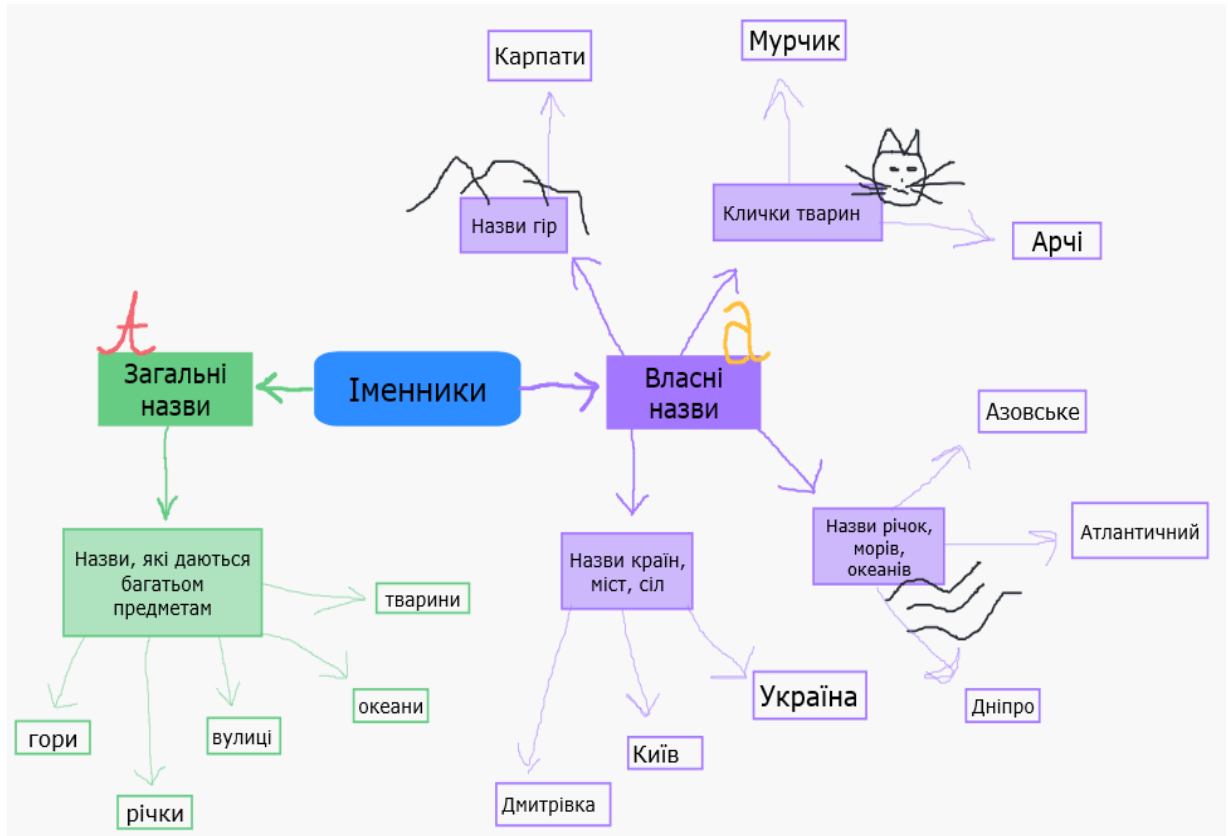

Рис. 2.28. Інтелект-карта «Іменники»

Таким чином, кінцевим результатом цієї роботи є готовий продукт, а саме інтелект-карта «Іменники». Інтелект-карту можна використовувати у подальшому для актуалізації знань.

На етапі актуалізації опорних знань з теми «Розпізнаю прикметники» дітям було запропоновано відновити втрачені елементи-інтелект карти (рис. 2.29., рис. 2.30.).

Рис. 2.29. Завдання «Відновлення втрачених елементів»

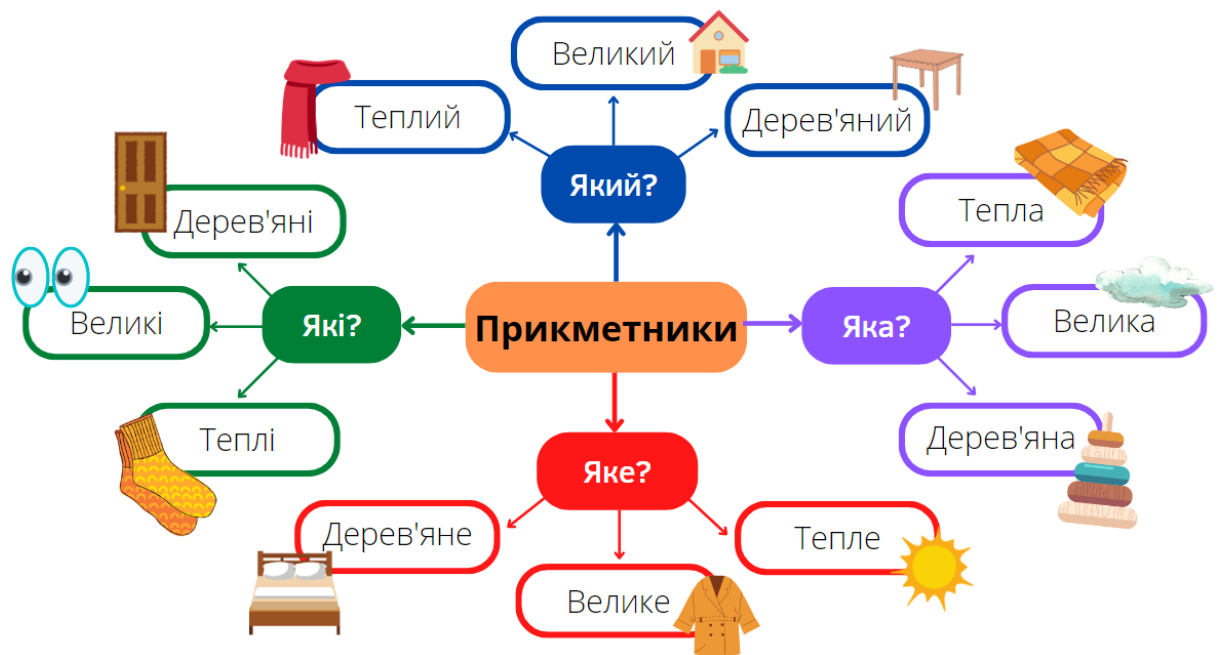

Рис. 2.30. Відповідь до завдання «Відновлення втрачених елементів»

Розуміючи, що інтелект-карти є ефективним способом для актуалізації та вивчення навчального матеріалу, нами були розроблені опорні інтелект-карти з мовно-літературної освітньої галузі для учнів третіх класу (рис. 2.31., рис. 2.32., рис. 2.33.).

Рис. 2.31. Інтелект-карта до теми «Розрізняю іменники – назви істот і неістот»

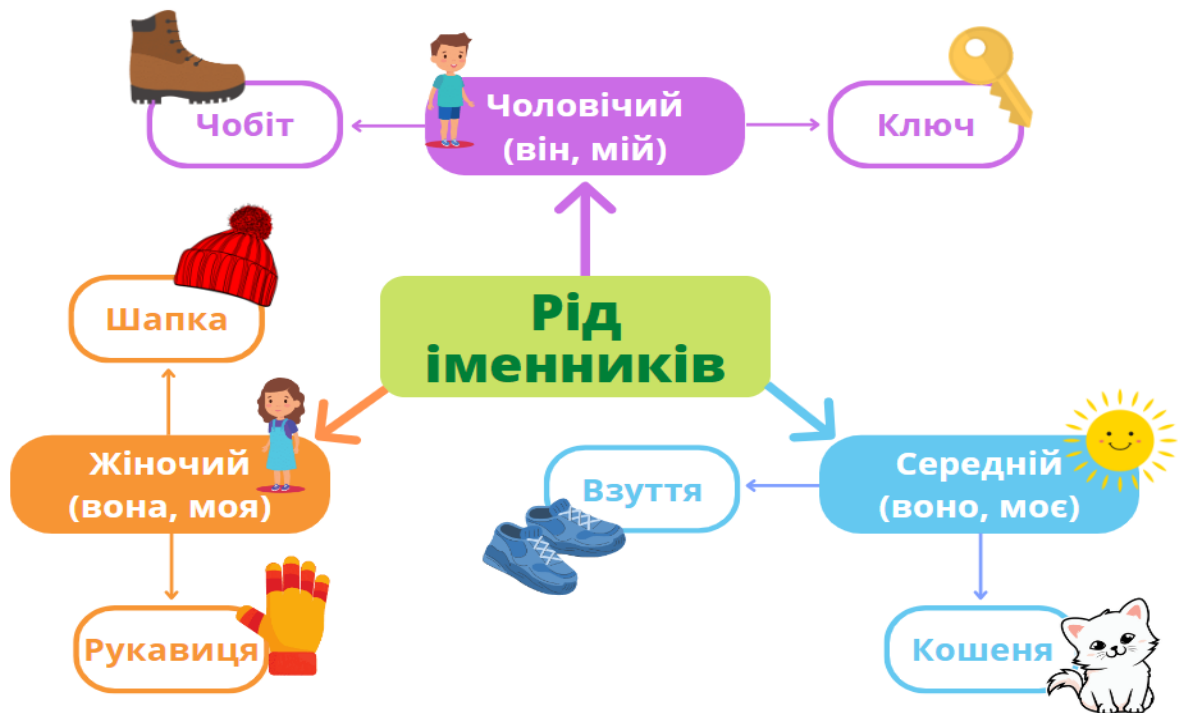

Рис. 2.32. Інтелект-карта до теми «Визначаю рід іменників»

Рис. 2.33. Інтелект-карта до теми «Розпізнаю прикметники»

Отже, ефективним засобом формування інтелектуальної культури учнів 3 класу є інтелект-карта – багаторівнева логічна схема, що заповнюється за допомогою умовних знаків, символів і малюнків. Використання інтелект-карт на уроках української мови сприяє активізації пізнавальних дій, дозволяє оперувати різними розумовими операціями, тим самим, формуючи цілісну структуру інтелектуальної культури учнів початкових класів.

2.4. Результати дослідно-експериментальної роботи

На завершальному етапі нашого дослідження нами було проведено контрольний зріз, яких передбачав повторну діагностику рівня сформованості інтелектуальної культури учнів 3 класу.

Під час повторної перевірки ми використовували комплекс методик який включав:

1. Методику «Прогресивні матриці» (Дж. Равен).
2. Методику «Шкала інтелекту» (Д. Векслер).

3. Адаптований IQ-тест для дітей (Г. Айзенк).

Таблиця 2.6.

Підсумкові результати контрольного зрізу

№ п/п	Рівень інтелектуальної культури	Експериментальний клас		Контрольний клас	
		Кількість учнів	% досліджуваних	кількість учнів	% досліджуваних
1.	Високий рівень	4	16%	2	7,4%
2.	Рівень вище середнього	6	24%	4	14,8%
3.	Середній рівень	13	52%	18	66,7%
4.	Рівень нижче середнього	2	8%	3	11,1%

Беручи за основу отримані дані ми склали діаграму (рис. 2.22.)

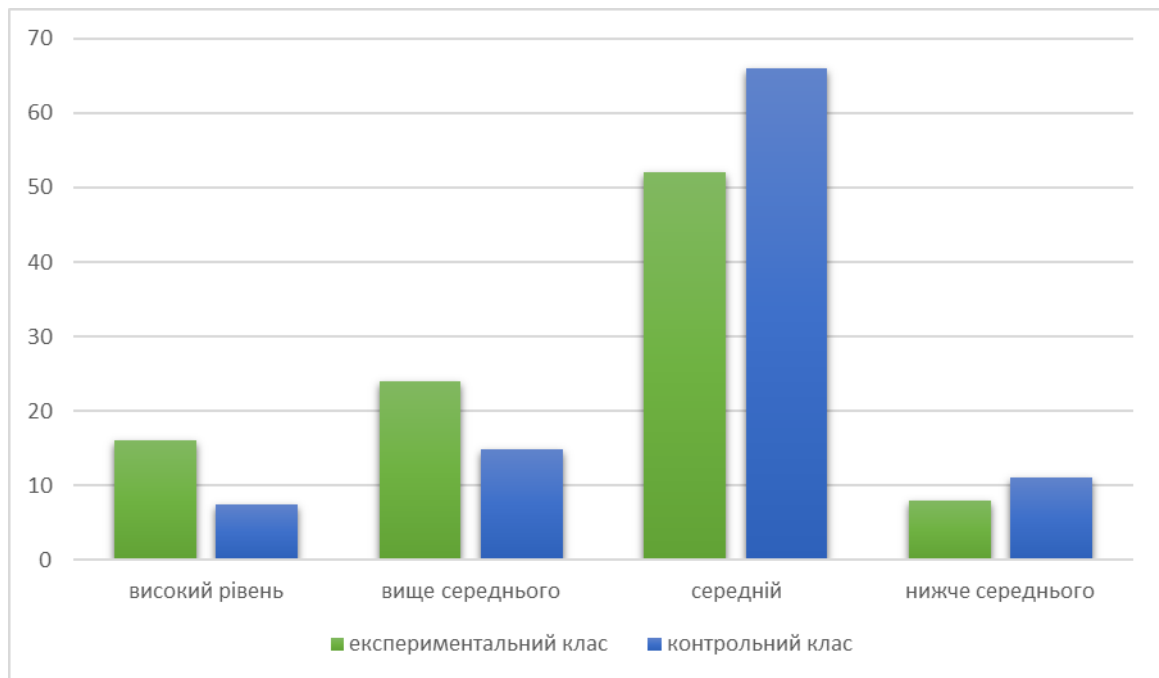

Рис. 2.34. Підсумкові результати контрольного етапу

Спираючись на таблицю 2.6. та рис. 2.34. бачимо такі показники: високий рівень інтелектуальної культури мають 4 учнів (16%) експериментального класу та 2 учні (7,4%) контрольного класу. Рівнем вище середнього володіють 24% експериментального класу і 14,8% контрольного класу. Більша частина учнів мають середній рівень, а саме: 52% в експериментальному класі та 66,7% у контрольному класі. 2 учні

експериментального класу (8%) та 3 учні (11,1%) контрольного класу мають рівень інтелекту нижче середнього.

Отже, результати діагностичного обстеження показали, що рівень інтелектуальної культури учнів експериментального класу зріс завдяки використанню методу інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі. Таким чином, бачимо, що метод інтелект-карт позитивно впливає на інтелектуальний розвиток особистості учня початкової школи, оскільки допомагає задіяти різні розумові процеси такі як аналіз, синтез, узагальнення і т.п. які є фундаментом інтелектуальної культури здобувача освіти.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз більшості підручників з української мови та читання для 3 класу показав, що в них відсутні алгоритми складання інтелект-карт. У підручниках застосовуються однотипні схеми для систематизації матеріалу, що унеможлиблює розвиток інтелектуальної культури учнів. Це дає підстави зробити висновок, що впровадженню інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі не приділяється належної уваги. Отже, проблема формування інтелектуальної культури молодших школярів засобом інтелект-карт залишається малодослідженою як в теоретичному, так і в практичному аспектах.

2. Нами проведено експериментальну роботу, яка передбачала три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Під час констатувального етапу дослідження було виявлено рівень сформованості інтелектуальної культури молодших школярів. Дослідження показало, що в учнів переважає нижче середнього та середній рівні інтелектуальної культури.

3. На формувальному етапі дослідження нами розроблено різноманітні завдання та опорні інтелект-карти. Складання інтелект-карт вимагало від учнів таких логічних операцій, як порівняння, аналіз, класифікація,

групування, узагальнення, синтез, що сприяло більш глибокому і детальному опрацюванню навчального матеріалу і, як наслідок, його якісному засвоєнню. Ми з'ясували, що цей метод дійсно позитивно впливає на інтелектуальну культуру учнів початкових класів, оскільки активізує розумові процеси, підвищує працездатність на різних етапах уроків мовно-літературної освітньої галузі, а також сприяє кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу.

4. Під час контрольного зрізу було здійснено повторну діагностику сформованості інтелектуальної культури молодших школярів в експериментальній та контрольній групах, яка показала, що після проведення формувальної частини експерименту підвищився цей рівень в учнів експериментального класу. Інтелект-карти за систематичного їх використання формують в учнів мотиваційну, пізнавальну та соціальну сфери інтелектуальної культури. Доведено, що після впровадження методу інтелект-карт в навчальні дисципліни мовно-літературної освітньої галузі в учнів підвищився рівень інтелектуальної культури, а також відбулися такі позитивні зрушення, як усвідомлення навчання як обов'язку, глибоке переконання необхідності знань, спрямованість на успішне виконання навчальних завдань та на результат.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що поняття «інтелектуальна культура» розглядається як рівень розвитку особистості в сфері інтелектуальної діяльності, який дає можливість здобувати нові знання, ставити цілі пізнавальної діяльності, планувати її, виконувати пізнавальні операції різними способами, працювати з різними джерелами інформації, вирішувати проблеми та завдання різної складності. Нами з'ясовано, що інтелектуальна культура є інтегративним особистісним утворенням, у якому представлені взаємопов'язані між собою компоненти: мотиви інтелектуальної діяльності, знання, інтелектуальне мислення, інтелектуальна активність, інтелектуальний самоконтроль.

2. З'ясовано, що інтелектуальна культура не вродженою якістю, вона формується і розвивається в результаті освоєння навколишньої дійсності й оволодіння знаннями, накопиченими людством. Інтелектуальній культурі молодших школярів властива низка закономірностей, що обумовлена специфікою дитячої логіки та суджень. Кожна дитина у своєму інтелектуальному розвитку проходить через певні етапи, які в подальшому дають можливість збагачувати і розвивати потенційні вміння розв'язувати навчальні задачі. Формуванню інтелектуальної культури сприяє залучення учнів до дослідницької та пошукової діяльності; упровадження в освітній процес системи завдань, спрямованих на формування в учнів початкової школи інтелектуальних умінь та здібностей.

3. Визначено, що інтелект-карта є методом візуалізації інформації, що використовується для структурування унікальних ідей кожної особистості. Інтелект-карта є ефективним засобом формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі, адже дозволяє запам'ятовувати великий обсяг словесної інформації, фіксувати ідеї, приймати рішення, аналізувати та впорядкувати інформацію, формулювати

висновки та встановлювати між ними зв'язки, урізноманітнити види мовленнєвої діяльності під час уроків.

4. З'ясовано педагогічні умови формування інтелектуальної культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт, а саме: урахування вікових та індивідуальних особливостей молодшого шкільного віку; стимулювання інтелектуальної активності, формування потреби в нестандартних способах інтелектуальної діяльності; органічне включення методу інтелект-карт у структуру уроків мовно-літературної освітньої галузі; поетапне, системне та цілеспрямоване використання інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

5. Аналіз більшості підручників з мовно-літературної освітньої галузі для 3 класу показав, що в них відсутні алгоритми складання інтелект-карт. Це дає підстави зробити висновок, що впровадженню інтелект-карт на уроках мовно-літературної освітньої галузі як засобу формування інтелектуальної культури мислення молодших школярів не приділяється належної уваги. А також це свідчить про те, що проблема формування інтелектуальної культури учнів початкових класів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобом інтелект-карт залишається малодослідженою не тільки в теоретичному аспекті, а й у практичному, що переконує нас в її актуальності.

6. Нами було проведено експериментальну роботу на базі Комунального закладу освіти «Спеціалізована школа № 55 інформаційно-технологічного профілю» Дніпровської міської ради. Було передбачено три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Констатувальний етап передбачав дослідження рівня сформованості інтелектуальної культури в учнів експериментального та контрольного класів. Результати дослідження показали, що високий рівень інтелектуальної культури мають 8% учнів експериментального класу та 3,7 % учнів контрольного класу. Рівнем вище середнього володіють 16 % експериментального класу і 11,1 % контрольного класу. Більша частина учнів мають середній рівень, а саме: 52 % в експериментальному класі та 59,2 % у контрольному класі. 24 %

експериментального класу та 26% контрольного класу мають рівень інтелекту нижче середнього.

7. На формувальному етапі дослідження нами було розроблено опорну наочність та завдання з використанням інтелект-карт, які були впроваджені в освітній процес учнів третіх класів. Складання інтелект-карт вимагало від учнів таких логічних операцій, як порівняння, аналіз, класифікація, групування, узагальнення, синтез, що сприяло більш глибокому і детальному опрацюванню навчального матеріалу і, як наслідок, його якісному засвоєнню.

8. Під час контрольного зрізу було здійснено повторну діагностику. Дослідження показало, що високий рівень інтелектуальної культури мають 4 учні (16 %) експериментального класу та 2 учні (7,4 %) контрольного класу. Рівнем вище середнього володіють 24% експериментального класу і 14,8 % контрольного класу. Більша частина учнів мають середній рівень, а саме: 52 % в експериментальному класі та 66,7 % у контрольному класі. 2 учні експериментального класу (8%) та 3 учні (11,1%) контрольного класу мають рівень інтелекту нижче середнього. Ми переконалися, що засіб інтелект-карт є ефективним засобом формування інтелектуальної культури молодших школярів. Завдання кваліфікаційного дослідження виконано в повному обсязі, мета роботи досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксьонова О. Досвід використання методу інтелект-карт в економічному навчанні. *Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів* : зб. наук.-метод. конф. 2-4 лютого 2005 р. Т. 1. Київ : КНЕУ, 2005. С. 3–7.
2. Білоусова Л. І. Функціональний підхід до використання технологій візуалізації для інтенсифікації навчального процесу. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Том 57. № 1. С. 38–47.
3. Богданець-Білоskalенко Н. І. Українська мова та читання: підруч. для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 160 с.
4. Большакова І., Пристінська М. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти. Ч. 1. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 112 с.
5. Варзацька Л., Трохименко Т. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти. Ч. 1. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2020. 160 с.
6. Варій М. Загальна психологія: підруч. Львів: Край, 2006. 971 с.
7. Вашуленко М. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти. Ч. 1. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.
8. Використання інноваційної технології «MindMap» як метода візуалізації освітнього компоненту в інтегрованій діяльності старших дошкільників. URL : <http://nadiya.zp.ua/media/1/10198/docs/157.pdf>
9. Використання інтелект-карт на уроках української мови та літератури. URL : <https://naurok.com.ua/vikoristannya-intelekt---kart-na-urokah-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-279089.html>

10. Використання інтелектуальних карт у плануванні та організації освітнього процесу. Інформаційно-методичний вісник / укл. Л. М. Клачко. Теробовля, 2015. 16 с.
11. Вітюк В. В., Лякішева А. В. Інтелектуальні карти як засіб формування правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Том 74. № 6. С. 111–126.
12. Воронкін О. Класифікація інформаційно-комунікаційних технологій навчання. *Вища освіта України*. 2015. № 2. С. 95–102.
13. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Вид-во «Либідь», 1997. 374 с. URL : <https://inlnk.ru/XOMZ67>
14. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі: посіб. Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2017. 116 с.
15. Державний стандарт початкової освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
16. Доценко С. О. Розвиток творчої активності учнів початкових класів: використання інтелект-карт. *Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference «The Top Actual Researches in Modern Science» (July 31, 2017, Ajman, UAE)*. 2017. № 8 (24). Vol.4. P. 30–35.
17. Енциклопедія сучасної України. URL : <https://esu.com.ua/article12386>
18. Журибеда О. Інтелект-карти: навчаємось осмислювати інформацію. *Інформатика*. 2018. Травень (№ 5). С. 61–65.
19. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
20. Зміст уроків української мови. URL : <http://www.startpedahohika.com/sotems-1381-1.html> 33
21. Інтелект-карта, як дієвий інструмент успішного процесу навчання URL : <https://vseosvita.ua/library/intelekt-karta-ak-dievij-instrument-uspisnogo-procesu-navcanna-205455.html>

22.Інтелект-карта: колаж, який допомагає вчитися. URL : <https://studway.com.ua/intelekt-karta/>

23.Інтелектуальна активність та її діагностування в процесі проектно-технологічної діяльності. URL : https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/3965/1/Intelektual%60na_akty%60vnist%60_ta_diagnostuvannya.pdf

24.Іщенко О., Іщенко А. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти. Ч. 1. Київ : Літера ЛТД, 2020. 116 с.

25.Кара Л. І. Впровадження і використання інтерактивних методів та інноваційних технологій як засіб розвитку здібностей молодших школярів (опис досвіду роботи). URL : <https://www.slideshare.net/svetiksvetik3/ss58018145>

26.Кіндрат І. Використання інтелект-карт у плануванні та організації освітнього процесу. *Нова педагогічна думка*. 2012. № 4. С. 153–156.

27.Коллективна творча робота як засіб формування особистості. URL : <https://naurok.com.ua/kolektivna-tvorcha-robota-yak-zasib-formuvannya-osobistosti-39304.html>

28.Колтунович Т. А., Поліщук О. М. Використання ментальних карт як засобу візуалізації у процесі викладання соціальної психології. *Молодий вчений*. № 7.1 (71.1). 2019. С. 19–26.

29.Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

30.Копняк Н. Б., Крупська Т. О. Ментальні карти як засіб візуалізації навчального матеріалу у початковій школі. *Молодий вчений*. 2019. № 5.3. С. 148–153.

31.Кравцова Н., Придатюк О., Романова В. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти. Ч. 1. Тернопіль : Підручники і посібники, 2020. 144 с.

32.Лавренова М. В. Ментальні карти як новації в освітньому просторі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»* : зб. наук. праць / гол. ред. Г.В. Товканець. Мукачево : МДУ, Вип. 1 (9). 2019. С. 36–39.

33.Лавренова М. В., Луцанич У. В. Використання ментальних карт на уроках у початковій школі. *Збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції» (26-27 жовтня 2017 року)* / гол.ред. Т.Д. Щербан. Мукачево : МДУ, 2017. С. 232–340.

34.Ларіоненко В. І., Онищенко І. В. Формування культури мислення молодших школярів засобами творчих завдань. *Актуальні питання дошкільної та початкової ланок освіти* : матер. Всеукр. студ. наук.-практ. конф. «Сучасна креативна освіта в початковій школі» (Кривий Ріг, 28 березня 2012 р.). 2012. Вип. 5. С. 65–68.

35.Луцанич У. В., Лавренова М. В. Використання ментальних карт на уроках у початковій школі. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей Міжн. наук.-практ. конф., 26-27 жовтня 2017 р.* Мукачево: Вид-во МДУ, 2017. С. 232–234.

36.Матвієнко Я. О., Кобися В. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень*. Київ : 2019. № 11. С. 48–50.

37.Майнд-меппінг (Інтелект-карти) – сутність, правила та етапи. URL : <https://mozilla-team.org.ua/majnd-mepping-intelekt-karti-sutnist-pravila-ta-etapi/>

38.Максименко С., Меєрович М., Шрагіна Л. Системне мислення: формування і розвиток. Київ : Києво-Могилянська академія. 2020. 252 с.

39.Мапа думок. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%BF%D0%B0_%D0%B4%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%BA

40.Метод інтелект-карт як засіб активізації і розвитку пізнавальної та розумової діяльності учнів. URL : <https://naurok.com.ua/metod-intelekt---kart->

yak-zasib-aktivizaci-i-rozvitku-piznavalno-ta-rozumovo-diyalnosti-uchniv-31580.html

41.Методи ефективного конспектування. URL : <https://vseosvita.ua/news/metody-efektyvnoho-konspektuvannia-38993.html>

42.Наумчук В. Українська мова та читання: підручник для 2 класу. Ч. 1. Тернопіль : Астон, 2019. 144 с.

43.Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2000. 368 с.

44. Нова українська школа – все про НУШ у 2022 році. URL : <https://odo.com.ua/blog/sovety-pokupatelyam/nova-ukrayinska-shkola-vse-pro-nush-u-2022-rotsi/>

45.Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : [https://roippo.org.ua/upload/iblock/f80/kontsepts_ya-novo_ukra_nsko_shkoli .pdf](https://roippo.org.ua/upload/iblock/f80/kontsepts_ya-novo_ukra_nsko_shkoli.pdf)

46.Оксентюк Н. В. Можливості застосування ментальних карт у навчальному процесі. *Технології навчання* : наук.-метод. зб. Рівне: НУВГП, Випуск 15. 2015. С. 194–208

47.Позднякова Т. Є. Візуалізація та структурування інформації за допомогою ментальних карт на уроках біології : наук.-метод. посіб. Рівне : РОППО, 2018. 50 с.

48.Пономарьова К., Гайова Л. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти. Ч. 1. Київ : Оріон, 2020. 160 с.

49.Поради для вчителів початкової школи, які працюють з дітьми з особливими потребами. URL : <https://parostok.com.ua/navchalna-robota/porady-dlia-vchyteliv-pochatkovoi-shkoly/>

50.Посібник для педагогів та учнів. Інтелект-карти як інструмент ефективної роботи з інформацією. Дніпропетровськ, 2016. 53 с. URL : <https://ru.calameo.com/read/004373434dec4e2bf2b83>

51. Принципи навчання як основний орієнтир у викладацькій діяльності. URL : https://stud.com.ua/38879/psihologiya/printsiyi_navchannya_osnovniy_oriyentir_vikladatskiy_diyalnosti

52.Прозорова Л. Творчі різнорівневі вправи з української мови для розвитку уваги, логічного та дивергентного мислення учнів. *Початкова школа*. 2017. № 5. С. 36–37.

53.Пушкар О. І., Завгородня О. С. Використання карт пам'яті для структурування інформаційного простору навчальних дисциплін у E-LEARNING. *Системи обробки інформації*. 2018. С. 108–116.

54.Романовський О. Г., Гриньова В. М., Резван О. О. Ментальні карти як інноваційний спосіб організації інформації в навчальному процесі вищої школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 64, № 2. С. 185–195.

55.Савченко О. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. *Рідна школа*. 2018. № 1-2. С. 3–7.

56.Самондрось О. С. Використання інтелект-карток на уроках навчання грамоти та ЯДС. URL : <https://vseosvita.ua/library/avtorska-rozrobka-vikoristanna-intelekt-kartok-na-urokah-navcanna-gramoti-ta-ads-341225.html>

57.Сидоренко В. Концепти Нової української школи: ключові компетентності, ціннісні орієнтири, освітні результати. *Методист*. 2018. № 5. С. 4–17.

58.Сілкова О. В., Любач Н. В. Педагогічна технологія візуалізації навчальної інформації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. № 62. С. 180–183.

59.Словник іншомовних слів. URL : <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CA%F3%EB%FC%F2%F3%F0%E0>

60.Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL : <http://sum.in.ua/p/3/646/1>

61. Сокол І. М. Веб 2.0. Сайти, блоги, фотосервіси, карти знань. Київ : Шк. світ, 2011. 128 с.

62. Терещенко Н. В. Інтелект-карти – сучасні інноваційні соціальні технології навчання в системі. *Вчені записки* : зб. наук. пр. Київ : КНЕУ, 2012. Вип. 14., ч. 1. С. 139–145.

63. Технологія створення інтелект – карт для школярів (ментальних карт) з української літератури. URL : <https://naurok.com.ua/tehnologiya-stvorenniya-intelekt-kart-dlya-shkolyariv-mentalnih-kart-z-ukra-nsko-literaturi-materiali-do-urokiv-8219.html>

64. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. 1-2, 3-4 класи. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyishkoli>

65. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Р. Б. Шияна. 1-2, 3-4 класи. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni>

66. Три сервіси для створення інтелект-карт. URL : <https://vseosvita.ua/news/try-servisy-dlia-stvorennia-intelekt-kart-38149.html>

67. Чергінець І. П. Майндмеппінг – зручний і ефективний спосіб організації творчого мислення учня. *Актуальні питання природничо-математичної освіти* : збірник наукових праць / Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. Вип. 5/6. С. 66–71.

68. Черній М. Карти знань як засіб збільшення ефективності засвоєння навчального матеріалу учнями та їх застосування за допомогою веб-сервісів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 12. С. 87–93.

69. Що таке інтелект-карти та як їх ефективно використовувати вчителю. URL : <https://vseosvita.ua/news/shcho-take-intelekt-karty-ta-iak-ikh-efektyvno-vykorystovuvaty-vchyteliu-37694.html>

70. Bates T. How to Mind Map: 7 Easy Steps to Master Mind Mapping Techniques, Note-taking, Creative Thinking & Brainstorming Skills. 84 p. URL : https://books.google.com.ua/books?id=G0DHDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=mind+mapping&hl=ru&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=mind%20mapping&f=false

71. Buzan T. Mind Map Mastery. URL : [file:///D:/Downloads/Mind%20Map%20Mastery%20The%20Complete%20Guide%20to%20Learning%20and%20Using%20the%20Most%20Powerful%20Thinking%20Tool%20in%20the%20Universe%20\(%20PDFDrive%20\).pdf](file:///D:/Downloads/Mind%20Map%20Mastery%20The%20Complete%20Guide%20to%20Learning%20and%20Using%20the%20Most%20Powerful%20Thinking%20Tool%20in%20the%20Universe%20(%20PDFDrive%20).pdf)

72. Coomes A. Mind Mapping: How to Make You and Your Family Happy. URL : <https://ru.scribd.com/read/547391418/Mind-Mapping-How-to-Make-You-and-Your-Family-Happy-Navigate-Your-Thoughts-Methodically-With-Digital-Mind-Maps>

73. Gillin L., Gillin P. An Introduction to Sociology. URL : <https://www.gutenberg.org/files/28496/28496-h/28496-h.htm>

74. Kroeber A., Klucichohn C. Culture: a critical review of concepts and definitions Cambridge, Massachusetts. 1952. 223 c. URL : https://www.academia.edu/27899992/CULTURE_A_CRITICAL_REVIEW_OF_CONCEPTS_AND_DEFINITIONS

75. Mind maps as a means of visualization of educational tasks / V. Blakhet al. *Revista Inclusiones*. 2021. Vol. 8. № 1. P. 106–114.

76. Muller H. Mind Mapping. URL : file:///D:/Downloads/mind-mapping_compress.pdf

77. Piaget J. Psychology of intelligence. URL : <file:///D:/Downloads/Jean%20Piaget--Psychology%20of%20intelligence.pdf>

78. Race Differences in Intelligence: An Evolutionary Analysis. URL : <https://www.intelligence-humaine.com/wp-content/uploads/2019/03/Race-Differences-in-Intelligence-second-edition-2015-1.pdf>

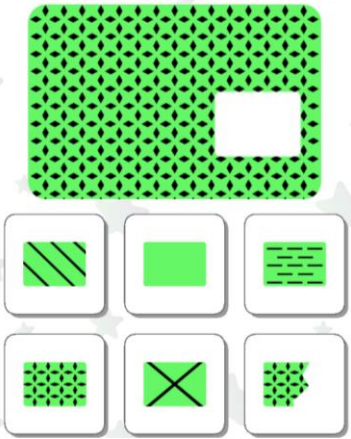
79. Richard N. Intelligence and how to get it : why schools and cultures count. URL :

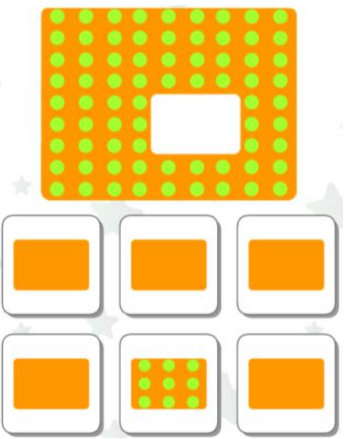
[file:///D:/Downloads/Intelligence%20and%20How%20to%20Get%20It%20Why%20Schools%20and%20Cultures%20Count%20\(%20PDFDrive%20\).pdf](file:///D:/Downloads/Intelligence%20and%20How%20to%20Get%20It%20Why%20Schools%20and%20Cultures%20Count%20(%20PDFDrive%20).pdf)

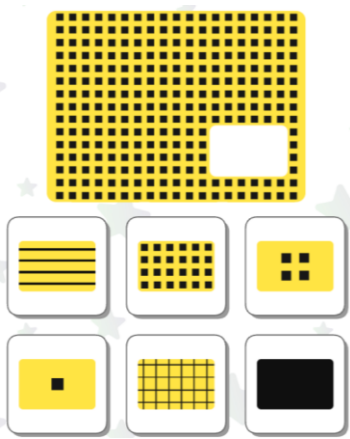
80. Rustler F. Mind Mapping For Dummies. URL : https://books.google.com.ua/books?id=Carhx4QuxxwC&printsec=frontcover&dq=mind+mapping&hl=ru&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=mind%20mapping&f=false

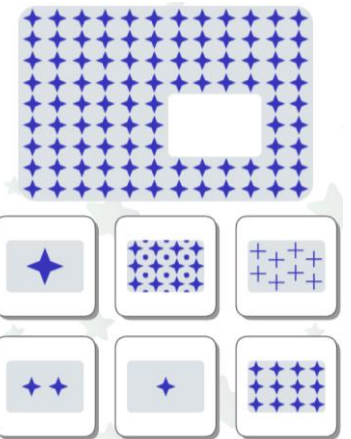
81. Sibbet D. Visual Meetings: How Graphics, Sticky Notes and Idea Mapping Can Transform Group Productivity, 1st edition, 2010. 288 p.

Додаток А
Методика «Прогресивні матриці»
(Дж. Равен)

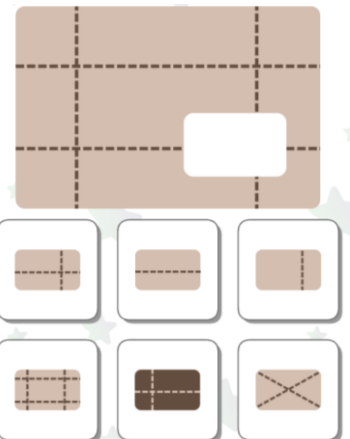
A1

A2

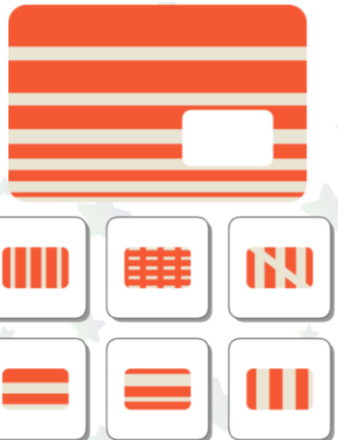
A3

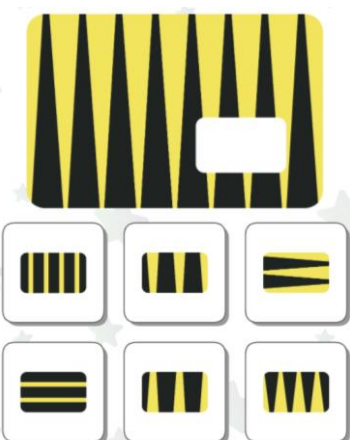
A4

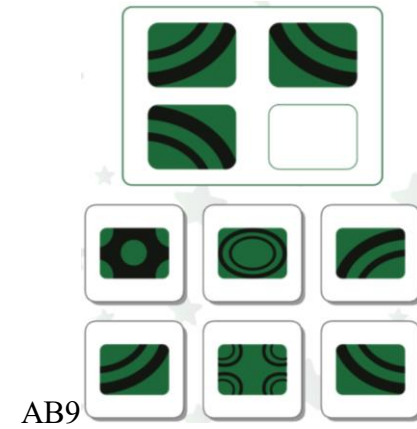
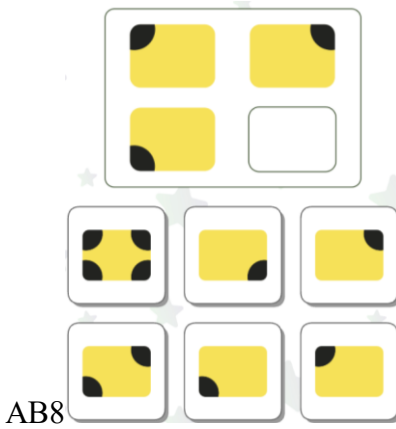
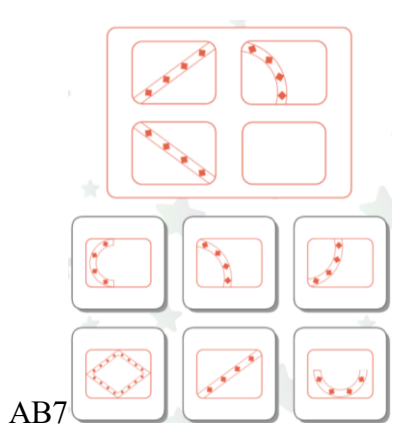
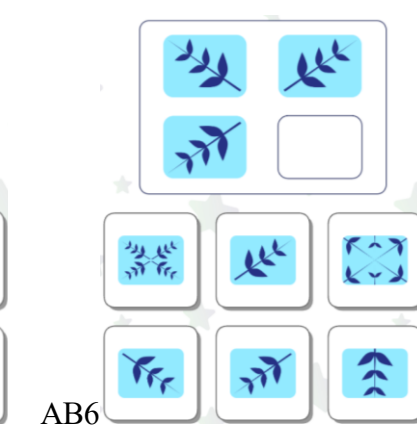
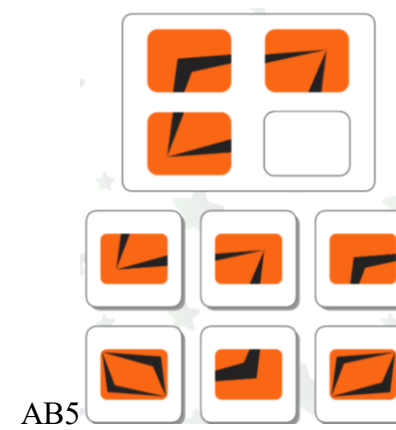
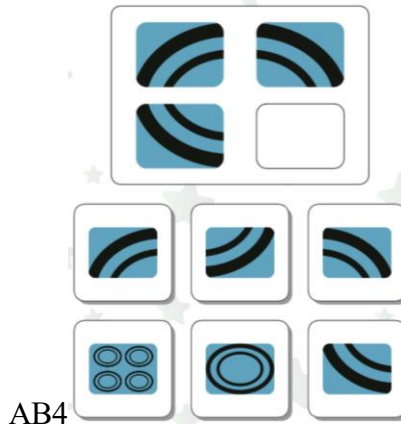
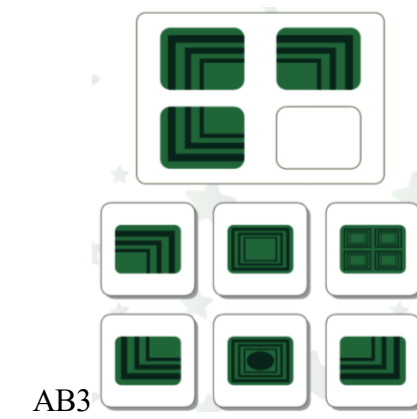
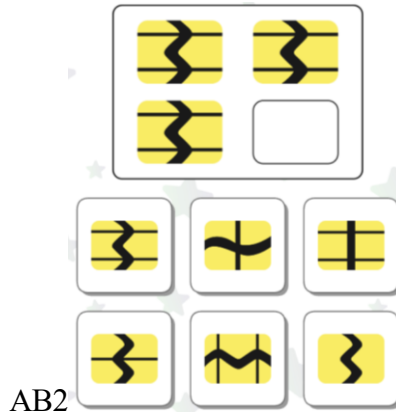
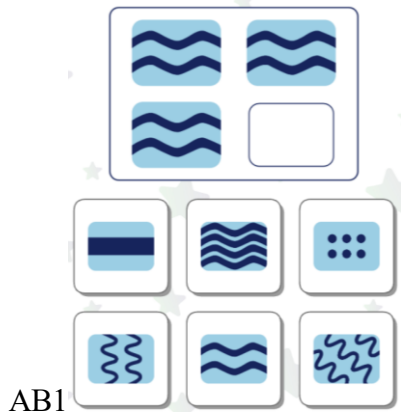
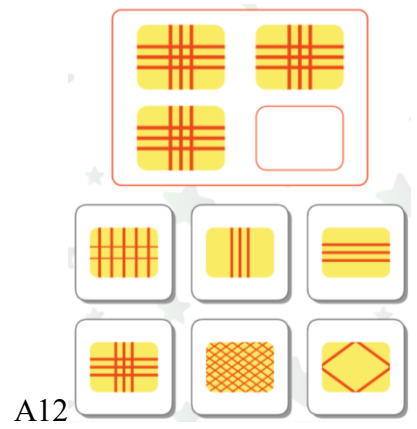
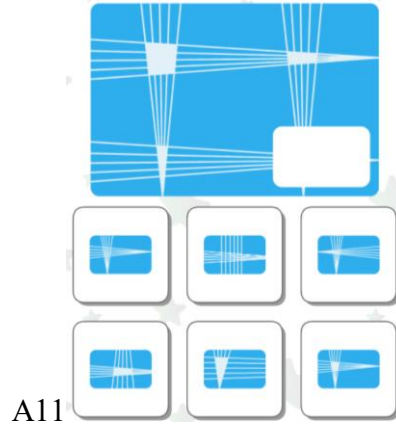
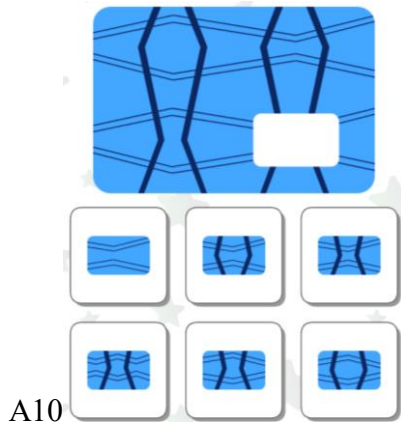
A5

A6

A7

A8

A9

AB10

AB10: A 2x2 grid with three yellow/red patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

AB11

AB11: A 2x2 grid with three blue patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

AB12

AB12: A 2x2 grid with three yellow patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

B1

B1: A 2x2 grid with three blue/white patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

B2

B2: A 2x2 grid with three orange patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

B3

B3: A 2x2 grid with three yellow/black patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

B4

B4: A 2x2 grid with three red patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

B5

B5: A 2x2 grid with three black/white patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

B6

B6: A 2x2 grid with three blue/white patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

B7

B7: A 2x2 grid with three black/white patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

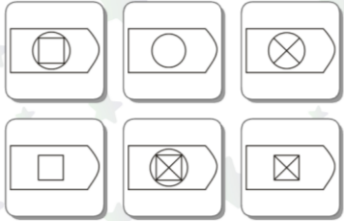
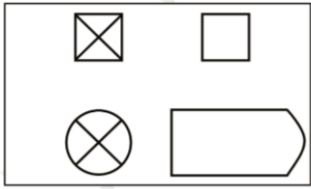
B8

B8: A 2x2 grid with three blue patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

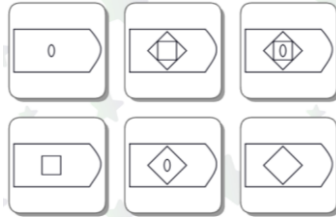
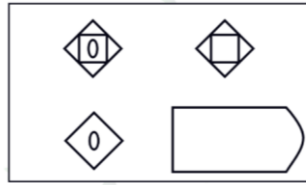
B9

B9: A 2x2 grid with three black/white patterns and one empty space. Below are two rows of three options each.

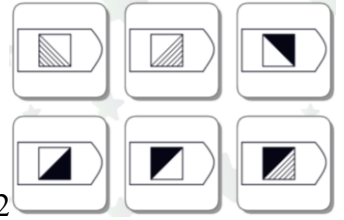
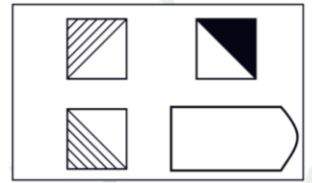

B10

B11

B12

Додаток Б
Бланк відповідей методики «Прогресивні матриці»
(Дж. Равен)

	A	AB	B
1.	4	5	1
2.	5	1	3
3.	2	6	6
4.	6	2	5
5.	5	5	4
6.	1	4	1
7.	2	3	3
8.	4	2	2
9.	2	3	5
10.	3	1	2
11.	1	6	5
12.	4	4	4

Додаток В

Запитання субтесту №1 за методикою «Шкала інтелекту»

(Д. Векслер).

1. Скільки в тебе вух?
2. Як називається цей палець? (Показуємо вказівний палець)
3. Скільки лап у собаки?
4. Від якої тварини ми отримуємо молоко?
5. Що потрібно зробити, щоб вода закипіла?
6. У якому магазині продають цукор?
7. Скільки копійок у гривні?
8. Скільки днів у тижні?
9. Скільки годин на добу?
10. Що таке пара?
11. Назви мені чотири пори року?
12. Якого кольору ялинку?
13. Що світить у небі вночі?
14. Навіщо потрібен телефон?
15. Що дає курка?
16. Що святкують 31 грудня?
17. Скільки колес у машини?
18. Без чого не може прожити людина?
19. Яка геометрична фігура має 4 кути?
20. Що потрібно робити, щоб зуби були здоровими?

Додаток Г

Запитання субтесту №2 за методикою «Шкала інтелекту»

(Д. Векслер).

1. Що ти робитимеш, якщо поріжеш собі палець?
2. Що ти робитимеш, якщо втрапиш м'ячик, який тобі дали пограти? (ляльку, книгу – залежно від віку, статі).
3. Що ти робитимеш, якщо прийшов у магазин за хлібом, а хліба в магазині не було?
4. Що ти робитимеш, якщо маленький хлопчисько, менший за тебе на зріст, став би з тобою битися? (Для дівчаток - «дівчинка»).
5. Що б ти зробив, якби побачив поїзд, що наближається до пошкоджених колій?
6. Чому краще будувати будинок із цегли, ніж із дерева?
7. Чому злочинців садять до в'язниці?
8. Чому потрібно виконувати обіцянки?
9. Чому потрібно добре вчитися?
10. Чому влітку сонце світить яскравіше і тепліше, ніж узимку?

Додаток Д
Запитання субтесту №3 за методикою «Шкала інтелекту»
(Д. Векслер).

1. Порахуй всі сторони кубика. 30 сек.
2. Якщо розрізати яблуко навпіл, скільки частин буде? 30 сек.
3. У тебе було чотири гривні, мама дала тобі ще дві гривні. Скільки стало? 30 сек.
4. У тебе було 8 кульок, ти купив ще 6. Скільки стало? 30 сек.
5. Мама дала вам із сестрою 44 цукерки, якщо ви поділите їх навпіл, скільки цукерок дістанеться кожному? 30 сек.
6. Цукерка коштує 4 гривні. Скільки гривень коштують 5 таких цукерок? 30 сек.
7. У продавця було 12 газет, він продав 5. Скільки газет залишилося? 30 сек.
8. Скільки коштують 3 олівці по 7 гривень кожен? 30 сек.
9. У продавця було 25 пляшок молока. 11 пляшок він продав. Скільки залишилось? 30 сек.
10. У 4-х хлопчиків було 72 гривні, вони розділили їх порівну. Скільки стало у кожного? 45 сек.
11. Робітник заробив 36 гривень. Йому платили 4 гривні на день. Скільки днів він працював? 30 сек.
12. Ти купив 3 десятки апельсинів по 30 гривень за десяток. Скільки отримаєш решти зі 100 гривень? 45 сек.
13. Яким буде число, якщо $\frac{2}{3}$ його дорівнює 36? 45 сек.

Додаток Е

Запитання субтесту №4 за методикою «Шкала інтелекту»

(Д. Векслер).

1. Лимони кислі, а цукор...
2. Ти ходиш ногами, а кидаєш...
3. Хлопчики виростають і стають чоловіками, а дівчатка...
4. Ніж і шматок скла обидва ...
5. Слива, персик (або вишня).
6. Кішка - мишка, собака - ...
7. Сік, лимонад - це
8. Піаніно, скрипка - це
9. Папір, картон.
10. Кілограм, грам -
11. Ножиці – мідна сковорідка.
12. Сірник, свічка, лампочка - ...
13. Сіль – вода.
14. Права - ліва.
15. Перший – останній.
16. Число 44 , число 122 -...

Додаток Ж

Запитання субтесту №5 за методикою «Шкала інтелекту»

(Д. Векслер)

1. Велосипед
2. Машина
3. Апельсин
4. Корова
5. Чашка
6. Куртка
7. Гребінець
8. Зуби
9. Телефон
10. Килим
11. Сумка
12. Подушка
13. Гелікоптер
14. Зубна щітка
15. Колесо
16. Пляшка
17. Холодильник
18. Гроші
19. Чай
20. Пральна машина
21. Жалюзі
22. Олівець
23. Навушники
24. Ключ
25. Лампа

Додаток 3
Завдання субтесту №6 за методикою «Шкала інтелекту»
(Д. Векслер)

Ряд чисел (прямий порядок)	Кількість балів
3-8-6	3
3-4-1-7	4
8-4-2-3-9	5
3-8-9-1-7-4	6
5-1-7-4-2-3-8	7
1-6-4-5-9-7-6-3	8
5-3-8-7-1-2-4-6-9	9

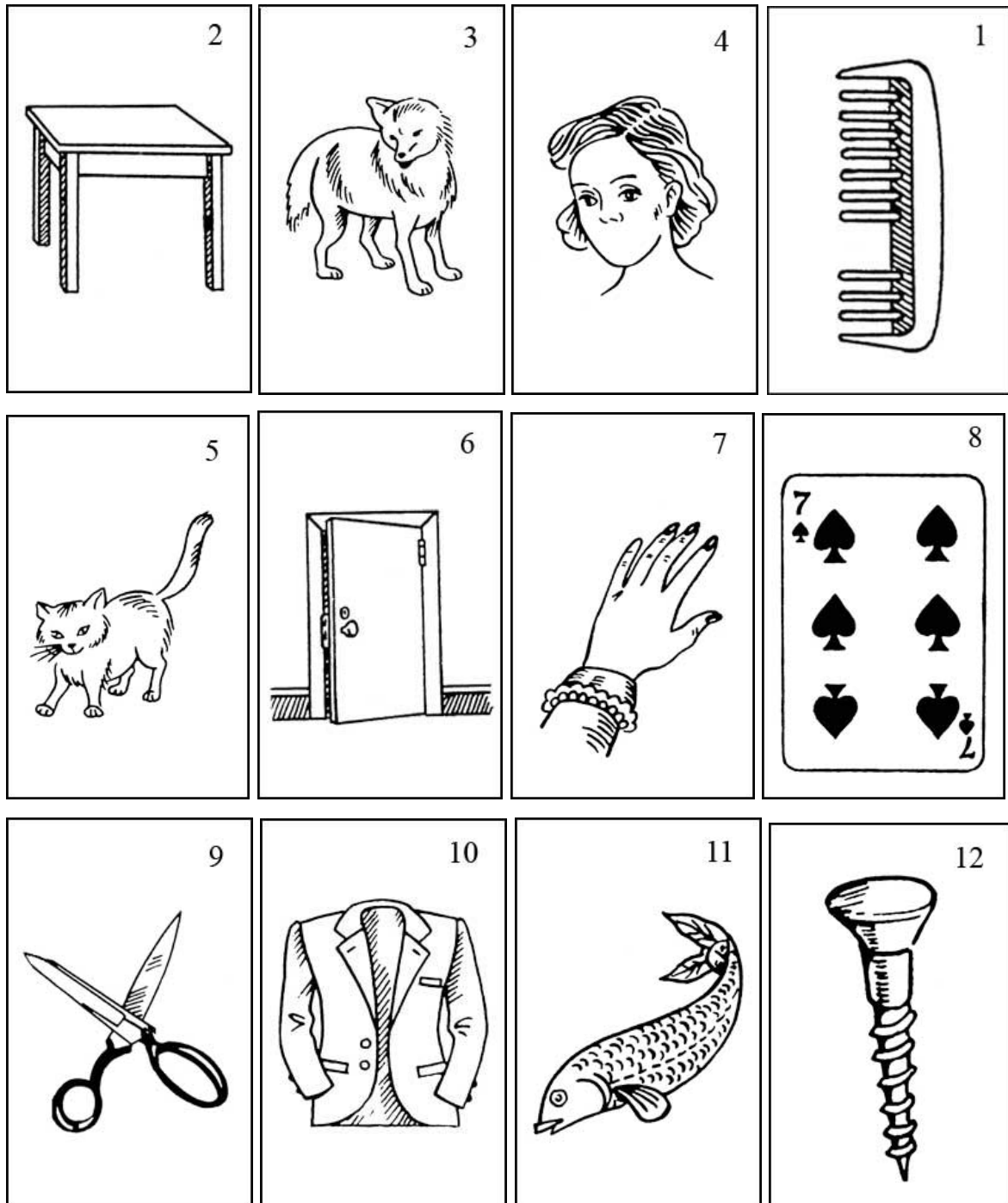
Ряд чисел (Зворотній порядок)	Оцінка
2-5	2
5-7-4	3
7-2-9-6	4
4-1-3-5-7	5
1-6-5-2-9-8	6
8-5-9-2-3-4-2	7
6-9-1-6-3-2-5-8	8

Додаток И

Завдання субтесту №8 за методикою «Шкала інтелекту»

(Д. Векслер)

Додаток К

Запитання субтесту №10 за методикою «Шкала інтелекту»

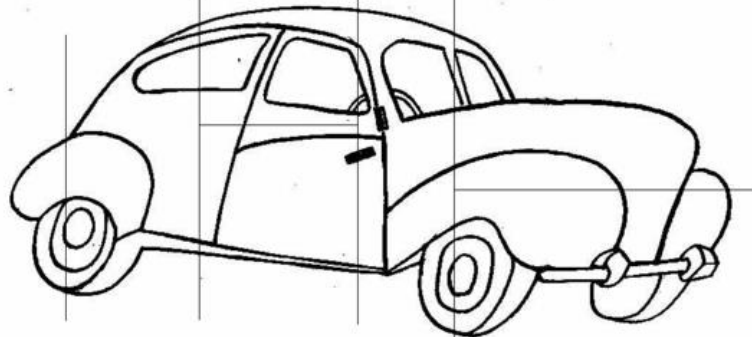
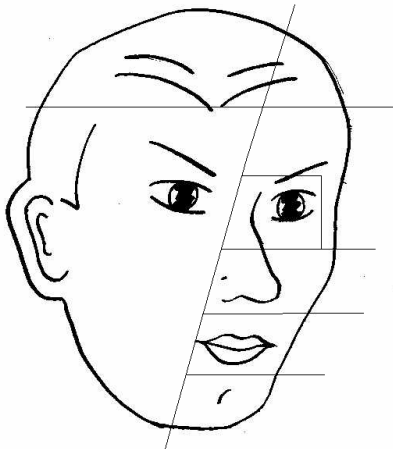
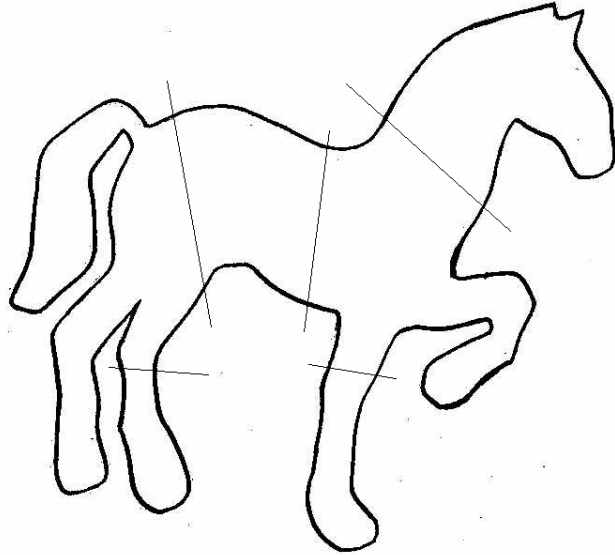
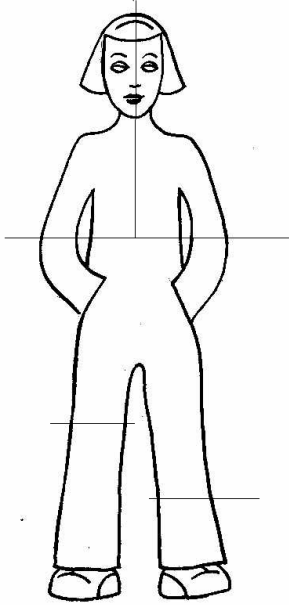
(Д. Векслер)

Додаток Л

Завдання субтесту №11 за методикою «Шкала інтелекту»

(Д. Векслер)

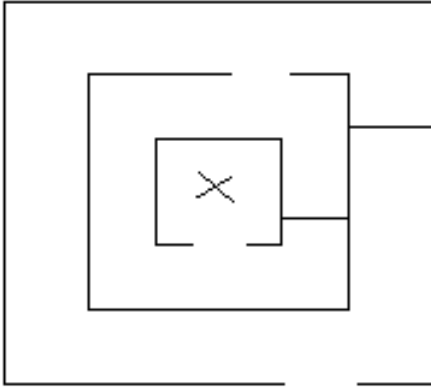

Додаток М

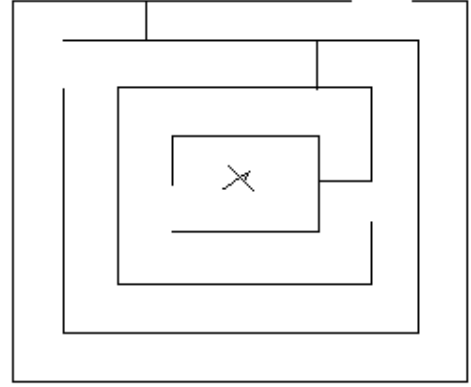
Завдання субтесту №12 за методикою «Шкала інтелекту»

(Д. Векслер)

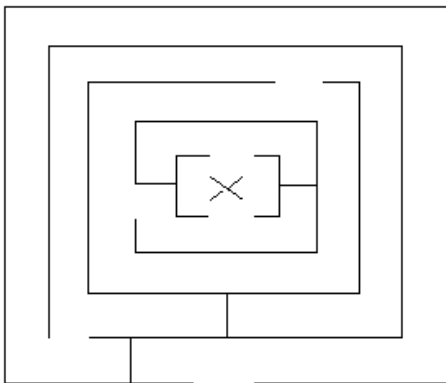
1

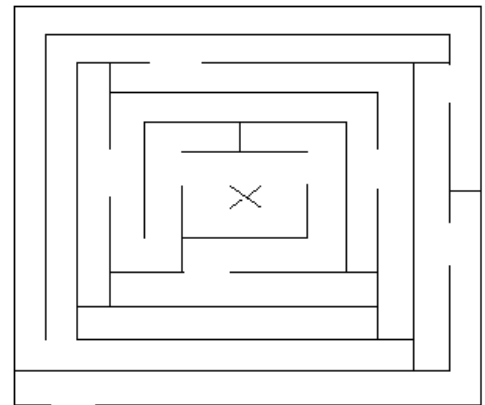
2

3

4

5

